

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Ondřej Katrák

**Historie a stavební vývoj kostela sv. Pankráce
v Praze**

bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Petr Kubín, Ph.D.
Konzultant: prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc.

2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vykonal samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

OBSAH

I. Úvod	4
II. Kapitola 1. Rotunda sv. Pankráce v kontextu vývoje českých rotund.....	6
Kapitola 2. Okolnosti vedoucí k přenesení knížecí rezidence z Pražského hradu na Vyšehrad.....	15
Kapitola 3. Vztah rotundy sv. Pankráce k Vyšehradu.....	21
Kapitola 4. Kostel sv. Pankráce v dalších staletích.....	30
III. Závěr	38
IV. Obrazová příloha	40
V. Seznam vyobrazení	58
VI. Seznam použitých pramenů a literatury	60
VII. Seznam zkráceně citované literatury	68

I. ÚVOD

V ulici Na Pankráci, v městské části Praha 4 - Nusle, se v proluce mezi domy za stromy malého parku, který byl ještě v 19. století hřbitovem,¹ nachází skromný kostelík zasvěcený svatému Pankráci.[1] Kostel leží v jihovýchodním předpolí Vyšehradu. Sám Vyšehrad je položen na nejnižším a nejužším útvaru tzv. velkého pankráckého ostrohu.² Ten se za úzkou šíjí, končící Tábořskou branou, rozšiřuje v pankráckou pláň, která stoupá až ke kostelu, položenému na jejím jihozápadním malém výběžku. Celý útvar obtéká na severu potok Botič a na západě Vltava. Směrem od jihozápadu stoupá od řeky širší úžlabina, která vybíhá ke kostelu prudkým svahem. Na sever pokračuje přírodní ohrazení další úžlabinou, která se sváží právě k Botiči. Jihovýchodně od šíje bylo na hraně náhorní plošiny prameniště Jezerky,³ odkud se kolem kostela sv. Pankráce vedla rourami voda až na Vyšehrad.⁴

Objektem hlubšího badatelského zájmu se svatyně stala díky archeologickým objevům na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století, kdy se uvnitř kostela odkryly základy románské rotundy a v obvodu dnešní stavby potvrdila existence dřívější gotické podoby.⁵ Literatura přesto není příliš bohatá. Cenným příspěvkem k poznání vrcholně středověkých a novověkých dějin kostela je článek Josefa Vávry z roku 1887.⁶ Ještě před archeologickým výzkumem poukazuje Vladimír Píša ve svém článku O vývoji Prahy v raném feudalismu z roku 1965 na vznik kostela sv. Pankráce v souvislosti s nedalekým Vyšehradem.⁷ Nejdůležitější je však článek archeoložky Heleny Olmerové, který byl publikován v časopise Umění roku 1976.⁸ Helena Olmerová podrobně reflektuje svůj archeologický výzkum prováděný v letech 1968-1970, který doplňuje o řadu historických poznatků. Kostel sv. Pankráce určuje původem jako panský a jeho vznik klade do konce 11. století a dává jej do souvislosti s rozvojem nedalekého Vyšehradu v tomto období.⁹ Otázka vzniku rotundy zůstává ještě v 70. letech živá. Vladimír Píša ve svém článku, který vyšel roku 1977 v periodiku Staletá Praha,¹⁰ potvrzuje vznik rotundy v období rozkvětu Vyšehradu, nad to nabízí několik hypotéz k četným stavebním úpravám rotundy. Zájem o kostel pak na dlouhou

¹ Helena OLMEROVÁ: Stavební historie pražského kostela sv. Pankráce, in: Umění XXIV, 1976, 359-369.

² Cca 228 m. n. m. Vladimír PÍŠA: Rotunda sv. Pankráce v Praze, in: Staletá Praha VIII, 1978, 155-164.

³ Dodnes toto jméno patří městské čtvrti, která se na tomto místě rozprostírá.

⁴ Za vedení děkana vyšehradské kapituly, Viléma z Lestkova, se roku 1361 vyměnil sešlý a ztrouchnivělý dřevěný vodovod za nový z hlazeného kamene. Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad, Praha 1976.

⁵ OLMEROVÁ (pozn. 1) 360.

⁶ Josef VÁVRA: Kostel sv. Pankracia před Vyšehradem, in: Blahověst XXXVII, 1887, 571-574.

⁷ Vladimír PÍŠA: O vývoji Prahy v raném feudalismu, in: Staletá Praha I, 1965, 19-65.

⁸ OLMEROVÁ (pozn. 1) 359-369.

⁹ Ibidem 364.

¹⁰ PÍŠA (pozn. 2) 155-164.

dobu utichá, až jej v příspěvku Románská architektura v Čechách v kolektivní práci Dějiny českého výtvarného umění I/1 zmiňuje Anežka Merhautová jako jeden z řady panských kostelů, které u nás vznikaly od poloviny 11. století.¹¹ O kostele se také zmínil Jan Sommer ve svém článku o gotických kostelících ve východní části Prahy.¹² Z blíže nevyjasněných důvodů určil přestavbu rotundy na jednodlní obdélný kostel před polovinu 14. století.¹³ Nejnověji se svatyní zabýval Petr Kubín.¹⁴ Ve své studii pevněji uchytil spřízněnost kostela sv. Pankráce s blízkým Vyšehradem. Upozornil na skutečnost, že se v našem prostředí jedná o ojedinělé zasvěcení a navíc v blízkosti nebývalé koncentrace patrocinií římských světců na Vyšehradě, pod jejichž ochranou budoval první český král Vratislav II. svou panovnickou rezidenci. Petr Kubín připomněl, že sv. Pankrác byl ve středověku chápán také jako typický římský světec a jeho přítomnost u vyšehradských bran nepovažoval za náhodu, nýbrž za potvrzení římské církevní politiky krále Vratislava II.¹⁵

Při bližším seznámení s problematikou jsem se k tomuto názoru přiklonil také. Z historických pramenů sice vysvítá, že se jednalo o typický panský kostelík, kterých od druhé poloviny 11. století vznikala celá řada, ovšem ne všechny nálezoové okolnosti tuto teorii jednoznačně potvrzují. Ve své práci jsem se snažil na tyto okolnosti soustředit a posléze analyzovat vztah mezi pankráckou rotundou a nedalekým Vyšehradem přelomu 11. a 12. století. Rozsáhlá problematika Vyšehradu není hlavním cílem práce, přesto bylo nezbytné, abych se jí na základě srovnání odborné literatury pokusil nastínit. Stejně důležité bylo i vyjádření historických souvislostí, které vedly k výběru Vyšehradu jako panovnického sídla. Upozorněním na smysl rozvoje Vyšehradu a jeho programového naplnění, které se neodrazilo jen v titulatuře kolegiátního chrámu sv. Petra a Pavla, ale například i v ikonografickém rozvržení dlaždic z podlahy baziliky sv. Vavřince, jsem se pokusil pevněji svázat existenci rotundy sv. Pankráce s tímto sídlem.

Většina práce se váže k období románské rotundy sv. Pankráce. Archeologický výzkum ovšem odhalil další stavební úpravy, které svatyně během své takřka tisícileté historie prodělala. Ukázalo se, že mnohé změny můžou mít rovněž zajímavé historické pozadí a proto jsem další staletí ve vývoji stavby nemohl opominout.

¹¹ Anežka MERHAUTOVÁ: Románská architektura v Čechách, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA (ed.), 45-73.

¹² Jan SOMMER: Gotické kostelíky ve východní části Prahy, in: Staletá Praha XX, 1990, 84-96.

¹³ Ibidem 93.

¹⁴ Petr KUBÍN: Svatý Pankrác – strážce vstupu na Vyšehrad. Římský světec v Praze, in: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Eva DOLEŽALOVÁ / Robert NOVOTNÝ / Pavel SOUKUP, Praha 2004, 114-123.

¹⁵ Ibidem 122.

II. KAPITOLA 1 - Rotunda sv. Pankráce v kontextu vývoje českých rotund

Současná raně barokní svatyně, s oddělenou zvonící na východ od kněžiště, vznikla přičiněním michelských jezuitů na konci 17. století, ti ho dostali do správy roku 1624.¹⁶ Po zrušení řádu roku 1773 přešel kostel pod správu královské komory a z rozkazu císaře Josefa II. byl nakonec roku 1786 zbaven svého svěcení a na jeho místě zřízeno skladiště prachu.¹⁷ Avšak již v roce 1790 začíná kolem svatyně čili stavební ruch. U kostela jako první vzniká zájezdní hostinec s kovárnou, který tam buduje magistrátní rada Jan Ignác rytíř Eisner z Eisenšteina. Od roku 1818 opět slouží jako farní kostel.¹⁸

Orientovaný jednolodní kostel obdélného půdorysu je zakončen polygonálním presbyteriem, na jehož jižní straně se nachází čtvercová sakristie.[2] Uprostřed severní stěny lodi byla pak v 19. století přibudována malá předsíňka, která dnes slouží jako hlavní vstup do kostela.¹⁹ [3] Vnější stěny presbyteria a lodi jsou členěny lizénovými rámci. Každé pole je v nejvyšší třetině své výšky prolomeno čtvercovým oknem nebo slepým oknem, v obou případech jsou rámována šambránou a zakončena obloukem. Okna v presbyteriu ukončuje plný oblouk, zatímco okna v hlavní lodi uzavírá oblouk segmentový.[4] Hlavní portál je zaklenut plným obloukem a nad ním je prolomeno oválné okno. Průčelí po obou stranách ohraničuje rámec se sdruženými lizénami, který nese korunní římsu, nad níž celé průčelí uzavírá trojúhelníkový štít.[5] V jižní stěně obdélné lodi je zvenku zazděno poškozené gotické sanktuárium, zakončené oslím hřbetem.[6] Kněžiště je uvnitř kostela zaoblono a od širší lodi jej dělí vítězný oblouk. Stěny celého kostela člení vtažené pilíře, zdobené svazkovými pilastry, které nesou profilovanou římsu, z níž vybíhají klenební pasy.[7] Ty dělí jednotlivá pole valené klenby s lunetami.[8, 9] Podkruchtí je zaklenuto křížově a otevřeno do lodi stlačeným obloukem. Krucht s plným zábradlím a varhany má rovněž křížovou klenbu.[10]

Interiér zdobí nástěnné malby neznámého autora z 2. poloviny 18. století.²⁰ Hlavní oltář je vyobrazen iluzivní nástěnnou malbou, v jehož středu je zachycen sv. Pankrác s mečem a kopím.[11] V klenbě presbyteria se nachází nástropní malba anděla s ratolestí.[12] Jednotlivé oltáře se nacházejí ve výklencích mezi pilíři v hlavní lodi. Architektura oltářů je rovněž vyobrazena nástěnnou malbou, avšak jejich středem jsou olejové obrazy na plátně s postavami světců. [13, 14, 15, 16, 17]

¹⁶ VÁVRA (pozn. 6) 574.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ VÁVRA (pozn. 6) 574.

¹⁹ OLMEROVÁ (pozn. 1) 368.

²⁰ Emanuel POCHE: Prahou krok za krokem, Praha 2001³.

V souvislosti s ražbou tunelu metra trasy C mezi stanicemi Pražského Povstání a Vyšehrad, proběhl v letech 1968-1970 kolem a uvnitř kostela sv. Pankráce archeologický výzkum pod vedením Heleny Olmerové. Jeho úkolem bylo zjištění starší stavební fáze kostela a zajištění případných nálezů, jelikož jeden z tunelů podzemní dráhy vede přímo pod dnešní zvonicí.²¹ Jedním z prvních objevů bylo zjištění, že hřbitov se v okolí kostela nacházel již ve středověku. Nalezené hroby se staly jedním z němých svědků stavební činnosti v průběhu staletí a poskytly důležitá vodítka k jejich datování.

V několika sondách se uvnitř i vně presbyteria odhalilo gotické základové zdivo z lomového kamene a velkých kvarcitových kvádrů při základové spáře. Kněžiště bylo již v tomto období polygonálně zakončené a dokonce zaklenuté, jak ukázaly nalezené zbytky opěrných pilířů v lomech polygonů.²² Avšak loď byla zřejmě plochostropá, jelikož se podél stěn loď žádné stopy po opěrných pilířích nenašly. Bohužel sondy v dalších částech stavby ukázaly nanejvýše to, že současná barokní fáze stanula na základech gotického kostelíku, jelikož rozdíl v obou osách nebyl prakticky žádný.²³

Následný průzkum uvnitř kostela odhalil základy románské rotundy s apsidou, ležící přímo pod dnešním triumfálním obloukem.[2] Rotunda není situována symetricky v prostoru lodi dnešního kostela; odchylka obou os činí 27°.²⁴ Základové zdivo rotundy bylo stavěno technikou dvou pevných lící a litého jádra, jako stavební materiál byly použity křemence a břidlice.²⁵ Ačkoliv jsou základy kruhové lodi na mnoha místech porušeny pozdějšími přestavbami,²⁶ lze z odkrytých fragmentů zjistit tvar a rozměry rotundy. Vnitřní průměr půdorysu činí přibližně 7 m, síla zdiva je 1 m a délka podélné osy 11 m. Vnitřní poloměr apsidy činí 1,3 m, zatímco vnější 2,66 metrů. Apsida je z celé rotundy zachována nejlépe a na její východní straně se dokonce našel jediný fragment nadzemního zdiva - dva opracované opukové kvádříky o rozměrem 10 x 30 x 15cm.²⁷ K lodi rotundy se apsida připojuje pouhou

²¹ Jak uvádí ve svém článku dr. Piša, ražba tunelů štítem byla v Praze novinkou. Vznikly proto obavy z pohybu půdy v tzv. destručním kuželu, v němž se nacházel i kostel sv. Pankráce. Vladimír PÍŠA: Výstavba metra a ochrana památek – dosavadní výsledek a zkušenosti, in: Staletá Praha X, 1980, 56-81.

²² OLMEROVÁ (pozn. 1) 360.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Zdeněk DRAGOUN: Praha 885-1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře, Praha 2002.

²⁶ Nejvíce je to patrné v severní části lodi, kde se románská stavba přímo stýká s barokním pilířem. Dále chybí kus zdiva při jižní stěně.

²⁷ OLMEROVÁ (pozn. 1) 361.

hranou, její střed leží nepatrně uvnitř lodi, ovšem nejedná se přesně o podkovovitý tvar. Je pravděpodobné, že byla zaklenuta konchou.²⁸

Na základě odhalených stavebních prvků dr. Olmerová konstatovala, že se jedná o románskou rotundu, která mohla být postavena v časovém rozmezí od 2. poloviny 11. století do poloviny 12. století. Nasvědčuje tomu zejména technika zdění základů, opracování a velikost kvádrů z dochovaného nadzemního zdiva a napojení apsidy na loď kostela pouhou hranou.²⁹ Předpoklad dále doplňuje nález mnoha hrobů v okolí kostela, zejména dvou nejstarších přímo v lodi rotundy, které byly datovány do počátku 12. století, popřípadě do sklonku 11. století.[18] Tyto patrně patří zakladateli či donátorovi stavby.³⁰ Z velkého množství dalších hrobů bylo určeno přibližně dvacet jako románských. Ty byly situovány v bezprostřední blízkosti rotundy. Řada jich byla na východ od apsidy, přímo pod současným kněžištěm, další hroby se nacházely při její severní straně, tři z nich byly překryty pískovcovými náhrobními kameny.³¹ Hroby kolem rotundy jsou mladší než pár uvnitř, řada severně od kostela nejspíše pochází až z 13. století.³² Řídký výskyt řemeslných výrobků, zejména keramiky, dokazuje, že pozemek nebyl nikdy trvale osídlen. Z toho mála zboží, co se objevilo, lze většinu keramiky zařadit do 13. století, řidčeji do 14. a 15. století. Lze ovšem s jistotou říci, že mezi nalezenými předměty se neobjevuje žádný bezpečně určitelný do 10. století.

Nejasnosti okolo původu a účelu rotundy sv. Pankráce částečně rozpouští historické prameny. Prvně o svatyni hovoří zpráva v konfirmaci majetku ostrovského kláštera od krále Přemysla Otakara I. ze 17. ledna 1205,³³ ovšem jedná se o listinné falsum asi z počátku 14. století.³⁴ Pro jeho sepsání však sloužil jako podklad soupis klášterního zboží, patrně z padesátých let 12. století.³⁵ Můžeme tedy tento pramen pokládat za věrohodný. V darovací listině se praví, že kostel na místě zvaném Krušina daroval klášteru sv. Jana Křtitele v Ostrově jakýsi rytíř Asinus (v překladu Osel), syn Hozeův, za spásu duše své i svých rodičů.³⁶

²⁸ Vnitřní strana apsidy byla zesílena o 50 cm širokým pruhem opukového zdiva s mělčí základovou spárou. Vzhledem k tomu, že bylo zesílení překryto vrstvou malty, vyjádřila Helena Olmerová domněnku, že k zaklenutí konchou došlo ještě v průběhu stavby rotundy. OLMEROVÁ (pozn. 1) 361.

²⁹ OLMEROVÁ (pozn. 1) 364.

³⁰ Ibidem 361.

³¹ Ibidem 362.

³² Ibidem.

³³ CDB I, 154-155, č. 154; CDB II, 379-383, č. 359.

³⁴ S odkazem na další literaturu KUBÍN (pozn. 14) 114-115.

³⁵ Ibidem 114.

³⁶ „Notum sit omnibus vere fidei cultoribus, tam praesentibus, quam posteris eorum, quod quidam miles, nomine Asinus, filius Hozae, dedit quandam ecclesiam pro remedio animae suae suorumque parentum in loco, qui Crusina nuncupatur, et hoc ad monasterium sancti Johannis Baptistae in Ostrow. Praedium quoque, quod est Pristupymy, ad diem monasterium obtullit et terram Pocatycych ad aratrum sufficientem et circa praefatam

Darování v listině stvrzuje pražský biskup Otto XII., jehož episkopát spadá do let 1140-1148.³⁷ Další pramenná zmínka se objevuje až k roku 1352 v registru papežského desátku v pražské diecézi.³⁸ Poprvé je zde doloženo patrocinium kostela sv. Pankráce, tedy více než 200 let po předání svatyně ostrovským benediktinům. Spojitost výše zmiňované vsi Krušiny s kostelem sv. Pankráce potvrzují pražské konfirmační knihy z roku 1371. V nich je jasně uvedeno, že obec Krušina s farním kostelem sv. Pankráce ležela u Vyšehradu a že patronátní právo ke kostelu vlastnila vyšehradská kapitula a její hodnostáři.³⁹ Přesná lokalizace, rozsah ani podoba vsi není zřejmá. Osada zanikla během husitských válek a kromě základů rotundy a přilehlého hřbitova nebyly odhaleny žádné další známky raně středověkého osídlení. Archeolog Jaroslav Podliska, který se zabýval raně středověkým osídlením v podhradí Vyšehradu,⁴⁰ nastínil, že obec během své krátké existence nevytvořila žádný výraznější útvar a ve vztahu k rotundě mohla vzniknout až sekundárně.⁴¹ Otevřená planina v předpolí Vyšehradu totiž neposkytovala osadě patřičnou ochranu a zázemí pro rozvinutí stabilního osídlení.

Následně se o kostele sv. Pankráce hovoří roku 1380 ve vizitačním protokole arcijáhna Pavla z Janovic,⁴² o 16 let později, roku 1396, je kostel zmíněn v souvislosti s veřejnou cestou, která kolem něj vedla do vsi Michle,⁴³ roku 1403 pak v listině papeže Bonifáce IX. pro kapitolu Všech svatých na Pražském hradě.⁴⁴

Pochyby se vznášejí nad skutečností, zda-li byl kostel zasvěcen sv. Pankráci od doby svého založení. Již v polovině 60. let minulého století, tedy ještě před archeologickým průzkumem, Vladimír Píša hypoteticky zařadil vznik kostela sv. Pankráce do souvislosti s rozvojem nedalekého Vyšehradu na sklonku 11. a v první polovině 12. století.⁴⁵ Impuls k této domněnce mu poskytlo nezvyklé a v Čechách zcela ojedinělé patrocinium sv. Pankráce

ecclesiam terram dedit ad aratrum. Hoc quoque tam boni propositi beneficium dominus Otto, duodecimus sanctae Pragenses ecclesiae episcopus, cum ceteris fratribus tam bonno quam praesenti scripo sanctivit, quod quicumque huius bonnae voluntatis propositum evertere voluerit, in extrema trem endi examinatione indicii non solus cum Juda proditore domini nostri Jesu Christi, sed etiam cum omnibus destructionibus ecclesiasticae utilitatis rationem redditurus sit.“ CDB I, 154-155, č. 154.

³⁷ Jaroslav KADLEC: Přehled českých církevních dějin 1, Praha 1991.

³⁸ „*Ecclesia s. Pancratii, 21 gr.*“ RDP, 38.

³⁹ „*ad ecclesiam parochialem s. Pancracii in Krussina prope Wissegradum*“. LC II, 50.

⁴⁰ Jarmila ČIHÁKOVÁ / Zdeněk DRAGON / Jaroslav PODLIŠKA: Pražská sídelní aglomerace v 10. a 11. století, in: Luboš POLANSKÝ / Jiří SLÁMA / Dušan TŘEŠTÍK (ed.): Přemyslovský stát kolem roku 1000, Praha 2000, 127-146.

⁴¹ *Ibidem* 145.

⁴² „*Ecclesia sancti Pancracii prope Wissegradum, dicta die hora terciarum.*“ PVAP, 132-133.

⁴³ „*via publica dua tur ab ecclesia s Pancratii ad villam Michel.*“ RBMV II, 21-22, č. 48

⁴⁴ „*rector parochialis ecclesie s Pancracii extra muros Pragenses.*“ MVB V/II, 1223-1224, č. 2098.

⁴⁵ PÍŠA (pozn. 7) 37.

a dislokace kostelů sv. Pankráce a sv. Michala v Podolí do děkanátu měst Pražských.⁴⁶ Helena Olmerová také nevyslovila pochybnosti o tom, že by ke změně patrocina došlo.⁴⁷ Na základě výzkumu badatele Zdeňka Boháče v oblasti patrocinií českých kostelů se Petr Kubín také přiklonil k názoru, že zasvěcení sv. Pankráce lze označit za původní.⁴⁸ Zdeněk Boháč z důkladného prozkoumání pramenů zjistil, že jen 7% z přibližně 2350 předhusitských kostelů změnilo své patrociniium.⁴⁹ Petr Kubín navíc poukázal na skutečnost, že podle Boháčova soupisu kostelních zasvěcení jsou patrocina často doložena až v mladších pramenech, než je staří vlastních staveb.⁵⁰ Tedy podobně jako je to v našem případě. Přijetím této hypotézy také získáme prostor k nastínění možného účelu naší rotundy.

Účelem rotund se zabývali mnozí historikové umění, významná debata se odehrála ve 20. a 30. letech 20. století. Vojtěch Birnbaum soudil, že rotundy měly dvojí účel. Prvním byla funkce knížecích kaplí při přemyslovských hradištích, mladší rotundy vznikající po venkově považoval za hrobní kaple.⁵¹ Stejně tak Karel Guth, avšak ve svém soupisu dochovaných rotund přišel s tezí, že rotunda sv. Víta na Pražském Hradě se stala vzorem pro všechny ostatní knížecí rotundy v Čechách.⁵² Vycházel z předpokladu, že to byl první kamenný kostel na našem území. Stejný názor zastával Josef Cibulka. Soudil, že všechny ostatní české rotundy jsou zjednodušené formy svatovítské čtyř apsidové rotundy. Venkovské kostely mimo knížecí hrady považoval za kultové kostely bez zvláštního určení.⁵³ Václav Richter později obě hypotézy zpochybnil a výzkum Ivana Borkovského po druhé světové válce na Levém Hradci ukázal, že objevená rotunda sv. Klimenta je starší stavbou,⁵⁴ než rotunda svatovítská.⁵⁵ Václav Richter se tedy staví proti tvrzení, že prvotním účelem mladších, převážně vesnických, rotund byly hrobní kaple, nebo-li karnery.⁵⁶ Jeho předchůdci na tuto

⁴⁶ PÍŠA (pozn. 2) 161.

⁴⁷ OLMEROVÁ (pozn. 1) 363.

⁴⁸ KUBÍN (pozn. 14) 117; Zdeněk BOHÁČ: K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie, ČsČH 16, 1968, 571-584; Zdeněk BOHÁČ: Patrocina v Čechách v době předhusitské a barokní, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jaroslav Václav POLC: Pražské arcibiskupství 1344-1994, Praha 1994, 164-178; Zdeněk BOHÁČ: Patrocina jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, in: ČsČH 21, 1973, 369-388; Zdeněk BOHÁČ: Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát, Praha 2001.

⁴⁹ BOHÁČ 1994 (pozn. 48) 176.

⁵⁰ KUBÍN (pozn. 14) 117; BOHÁČ 1968 (pozn. 48) 574-582.

⁵¹ Vojtěch BIRNBAUM: K otázce našich rotund, in: Památky archeologické XXXV, 1926/1927, 167-185.

⁵² Karel GUTH: České rotundy, in: Památky archeologické XXXIV, 1924/1925, 113-188.

⁵³ Josef CIBULKA: Václavova rotunda svatého Víta. Rozšířený zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku, Praha 1933.

⁵⁴ Ivan BORKOVSKÝ: Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců, Praha 1965; Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971.

⁵⁵ Nově k archeologickým výzkumům rotundy sv. Víta Jan FROLÍK: Pražský hrad v 9. a 10. století, in: Petr SOMMER (ed.): České země v raném středověku, Praha 2006, 175-192; Jan FROLÍK / Zdeněk SMETÁNKA: Archeologie na Pražském hradě, Praha / Litomyšl 1997; Jan FROLÍK (ed.): Nejstarší architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů, Praha 2000.

⁵⁶ Václav RICHTER: O účelu československých rotund, in: ČČH XLII, 1936, 237-285, 453-483.

možnost poukázaly v souvislosti se hřbitovy, rozprostírajícími se kolem stavby (hřbitov byl prokázán i kolem rotundy sv. Pankráce). Pro analogii ovšem sáhli k německým a rakouským karnérům. Václav Richter oprávněně namítl, že nebylo známe stáří těchto hřbitovů a že formální spojitost rotund se staršími knížecími rotundami je natolik zřejmá, až je nelogické, že by mladší vesnické rotundy měly svůj vzor v německých hrobních kaplích.⁵⁷ Na příkladě řady dochovaných staveb nakonec stanovil hypotézu, že vesnické rotundy prvotně vznikaly při panských sídlech drobnějších velmožů. Tuto teorii později potvrzuje Anežka Merhautová-Livorová. Debatu z hlediska pokročilých archeologických výzkumů považuje za uzavřenou a ve své studii se spíše věnuje otázce původu stavebního typu okrouhlé centrály. Soudí, že první české kostely se k nám dostaly velkomoravským vlivem a tamní stavebníci zase čerpali z vlivů dalmatsko-istrijského prostředí.⁵⁸

Současné bádání dokázalo, že první rotundy na českém území byly budovány při knížecích sídlech vládnoucích přemyslovců od konce 9. století. Za nejstarší byla donedávna považována rotunda sv. Klimenta na Levém Hradci, jejíž stáří bylo kladeno přibližně do 80. let 9. století a za fundátora považován kníže Bořivoj. V poslední době bylo ovšem spojení zpochybněno na základě odhalení vyrytého kříže v základním kameni stavby.⁵⁹ Takové označení nebylo v Bořivojově době obvyklé, vyskytovalo se až později.⁶⁰ Je tedy nadále otázkou, jak první knížecí svatyně vypadala. Její patrocinium ovšem nadále odkazuje k orientaci na východní rítus Velké Moravy,⁶¹ kde byl první doložený přemyslovský kníže pokřtěn snad z rukou Metodějových.⁶² Bořivojův syn Spytihněv se již politicky orientoval na západ k Bavorsku,⁶³ přesto neopustil stavební typ válcové lodi na kruhovém půdorysu a zakládá rotundu sv. Petra na hradě Budči.⁶⁴ V průběhu 10. století snad již také stála rotunda sv. Petra ve Starém Plzenci.⁶⁵ Před rokem 930 pak kníže Václav I. na Pražském hradě založil

⁵⁷ Ibidem 453-454.

⁵⁸ V otázce původu této stavební formy napanuje odborná shoda. V úvahu přicházejí i další území, jakými jsou Itálie či Německo. Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ: Einfache mitteleuropäische Rundkirchen. Ihr Ursprung, Zweck, und ihre Bedeutung, Praha 1970.

⁵⁹ Anežka MERHAUTOVÁ: Nejstarší česká sakrální architektura, in: Petr SOMMER (ed.): České země v raném středověku, Praha 2006, 154-160.

⁶⁰ Petr SOMMER: Der Grundstein der Rundkirche von Levý Hradec, in: Jana KUBKOVÁ (ed.): Život v archeologii středověku, Praha 1997, 586-595.

⁶¹ Ostatky sv. Klimenta našli Cyril a Metoděj a do Věčného města je přinesli roku 867. Byl to dar tehdejšímu papeži Hadriánovi II., od kterého posléze získali souhlas k užívání slovanského jazyka při liturgii. K Metodějově návratu na Moravu se pak zřejmě váže křest knížete Bořivoje a vznik svatyně sv. Klimenta v Čechách na Levém Hradci. Knězem při tomto kostele byl jakýsi Kaich. Bohumil ZLÁMAL: Svatí Cyril a Metoděj, Řím 1985.

⁶² Širokou odbornou debatu shrnuje Dušan TŘEŠTÍK: Počátky Přemyslovců, Praha 1997.

⁶³ Ibidem 350-351.

⁶⁴ MERHAUTOVÁ (pozn. 11) 45.

⁶⁵ Anežka MERHAUTOVÁ / Dušan TŘEŠTÍK: Románské umění v Čechách a na Moravě, Praha 1984².

svůj soukromý knížecí kostel v podobě rotundy sv. Víta.⁶⁶ Ten se po jeho mučednické smrti roku 935 a s tím spojené translace ostatků ze Staré Boleslavy stal jeho hrobní kaplí, čímž svatyně nabyla mnohem širšího významu. Roku 1039 jej zesílil kníže Břetislav I. získáním ostatků sv. Vojtěcha z polského Hnězdna,⁶⁷ které nechal umístit do prostoru nově vybudovaného kostelíka při věži rotundy.⁶⁸ Rotunda nakonec byla mezi lety 973-976 povýšena na biskupský kostel.⁶⁹ Nastíněný osud rotundy sv. Víta ukazuje, že ideové naplnění a funkce sakrálních staveb se díky běhu nových událostí stále měnila. Stejně tak tomu je i v případě rotundy sv. Pankráce. Původně panský kostel přešel pod správu církevních institucí a o 200 let později již máme zprávy o jeho farním využití. S upevnováním přemyslovské vlády a sílcí pozicí křesťanství v zemi se pak zájmy panovníků přesunuly k velkorysejším stavebním podnikům, jakými byly fundace bazilik, klášterů nebo kapitul.⁷⁰ Vysvítá tedy, že první hradní kaple sloužily výhradně potřebám užší knížecí rodiny. Oblíbený tvar jednoduché válcové lodi na kruhovém půdorysu, směřující k nebi stanovou střechou posazenou na kupoli, symbolizoval kosmos ovládaný Bohem. Kruhovým půdorysem byl míněn svět, nebeskou klenbu zobrazovala kupole.⁷¹ Kníže se dle dobových představ považoval za vládcu z boží vůle a jednoduchý stavební typ kruhové centrály proto vhodně spojoval dvě rozhodující síly té doby – moc církve a světskou vládu.⁷² Zřejmě z tohoto důvodu se staly rotundy oblíbené i mezi drobnějšími velmoži v následujících staletích raného středověku. Od poloviny 11. století se narušuje stávající velkofarní organizace,⁷³ při níž byl církevní život soustředěn jen do kostelů při knížecích hradech a zejména v blízkém okolí Prahy a ve středních Čechách vyrostla řada drobných podélných nebo centrálních kostelíků.⁷⁴ Například se objevila rotunda sv. Štěpána ve vsi Rybníček (dnes rotunda sv. Longina na Novém Městě v Praze), rotunda v Týnci nad Sázavou, která stála uvnitř zeměpanského hradu. Vedle této rotundy byl dřevěný palác, který se teprve na přelomu 12. a 13. století přestavěl na kamenný.⁷⁵ Panský původ byl také odhalen při archeologickém výzkumu v kostele Stětí sv. Jana Křtitele v Dolních

⁶⁶ FROLÍK 2006 (pozn. 55) 184.

⁶⁷ Barbara KRZEMIENSKA: Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. Století, Praha 1999².

⁶⁸ CIBULKA (pozn. 53) 175; Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Katedrála v českých dějinách, in: Anežka MERHAUTOVÁ (ed.): Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. letům výročí založení, Praha 1994, 7-15.

⁶⁹ Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověké období, in: Anežka MERHAUTOVÁ (ed.): Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. letům výročí založení, Praha 1994, 13-15.

⁷⁰ Širší pozadí MERHAUTOVÁ (pozn. 54) 7-68.

⁷¹ MERHAUTOVÁ / TŘEŠTÍK (pozn. 65) 36.

⁷² Ibidem 36.

⁷³ Zdeněk FIALA: Die Organisation der Kirche im Přemyslidenstaat des 10.-13. Jahrhunderts, in: František GRUS / Herbert LUDAT (ed.): Seidlung un Verfassung Böhmens in der Frühzeit, Wiesbaden 1967, 133-143; Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí (1034-1198), Praha 2007².

⁷⁴ MERHAUTOVÁ (pozn. 11) 51.

⁷⁵ Ibidem 51.

Chabrech v letech 1973-1974.⁷⁶ Pod současným románským kostelem, přibližně z třetí čtvrtiny 12. století,⁷⁷ byly objeveny základy dvou starších staveb. Nejstarší z nich byl románský obdélný kostelík s předpokládanou půlkruhovou či podkovovitou apsidou. Uvnitř lodi byla odhalena torza dvou kamenných konstrukcí. Jednu z nich lze interpretovat jako opukové obezdění hrobu, druhá rozměrnější měla na kamenném základu patrně dřevěnou konstrukci a její účel není jasný. Obě konstrukce však ukazují k pohřební funkci. Tato časová vrstva náleží patrně do 11. století.⁷⁸ Druhou objevenou svatyní byla románská rotunda o vnějším průměru 13 metrů, což je druhá největší rotunda po svatovítské rotundě na Pražském hradě. Vznik rotundy se klade do přelomu 11. a 12. století.⁷⁹ Překvapivý byl nález keramických reliéfních dlaždic, jejichž nejbližší analogie ukazují k Sázavskému klášteru, Vyšehradu či Ostrovskému klášteru. Ve stávající obdélné stavbě se pak potvrdila existence empory a v odstupu od západního průčelí se našla dvojice kůlových jam, které mohly nést dřevěný můstek pro vstup na tribunu. Panské sídlo ovšem prokázáno nebylo. Již první kostel zřejmě sloužil jako hrobní kaple a poukazuje na význam této lokality. Ten byl později zesílen přestavbou na rozměrnou rotundu a její nákladnou výzdobu, jak dokazují terakotové dlaždice. Poslední přestavba pak definitivně potvrzuje funkci jako vlastnického kostela.

S pokračující christianizací začaly tyto panské svatyně sloužit i místnímu obyvatelstvu a teprve po té kolem nich vznikaly hřbitovy. Zatímco v případě Dolních Chabech bylo soukromé vlastnictví archeologicky potvrzeno, rotunda sv. Pankráce nás staví do složitější situace. Jediný důkaz, který kostel řadí mezi panské kostely je zmíněná listina Přemysla Otakara I. Ačkoliv ji můžeme pokládat za hodnověrnou, stále je třeba mít na paměti, že se jedná o falsum ze 14. století. Archeologický výzkum neodhalil žádné pozůstatky panské tribuny, nepotvrdil žádné známky existence přilehlé vsi či panského dvorce. Jaroslav Podliska navíc zpochybňuje danou lokalitu jako vhodnou pro stabilní osídlení, což také potvrzuje skutečnost, že po zániku osady během husitských válek jsou dochovány další známky osídlení až s koncem 18. století.⁸⁰ Z archeologického hlediska je jediným, byť velmi nedostačujícím, důkazem pro toto zařazení přítomnost dvou hrobů uvnitř stavby a přilehlý hřbitov. Ten je ve skrze mladšího data, kdy již nebyl kostel panským majetkem, ovšem podobně jako u ostatních začal plnit funkci hrobní kaple. To nic nemění na tom, že je panský původ rotundy obecně

⁷⁶ Zdeněk DRAGON / Michal TRYML: Předběžné výsledky archeologického výzkumu kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech (Praha 8), in: Miroslav RICHTER (ed.): Středověká archeologie a studium počátků měst: Sborník příspěvků přednesených na celostátní konferenci středověkých archeologů v Hradci Králové, 22.-27. září 1975, Praha 1977, 220-224.

⁷⁷ DRAGON (pozn. 25) 219.

⁷⁸ Ibidem 217.

⁷⁹ Ibidem 218.

⁸⁰ VÁVRA (pozn. 6) 574; POCHE (pozn. 20) 393.

přijímaným závěrem badatelů, kteří se jí v rámci svého výzkumu zabývali.⁸¹ Je to dáno tím, že neexistují ani žádné přímé důkazy, které by tuto hypotézu zpochybňovaly. I hroby nalezené uvnitř rotundy, patřící k nejstarším nalezeným, zřejmě budou patřit rodičům rytíře Asina, který přece kostel daroval klášteru za spásu duše své a svých rodičů („*dedit quandam ecclesiam pro remedio animae suae suorumque parentum*“). Byl však skutečně Asinův otec Hozeus fundátorem stavby? Nebo jen kníže odměnil svého věrného družiníka již stojící svatyní? Přesvědčivé odpovědi se bohužel vyslovit nedají, ale skutečností zůstává, že zařazení mezi typické panské kostely nepodporují všechny nálezoové okolnosti. Kostel sv. Pankráce je i svým geografickým umístěním v pozici záhadného solitéra. Neobvyklou polohu rotundy a případné osady či dvorce na samé hraně svahu k Podolí přičetl Jaroslav Podliska tamním lehce dostupným vodním zdrojům.⁸² Ty se ve svahu pod kostelem sv. Pankráce skutečně později vyskytovaly. Kronikář Vavřinec z Březové se o nich v souvislosti s bitvou o Vyšehrad zmiňuje jako o rybníčcích a mokřinách.⁸³ Sám Vyšehrad měl vodu zajištěnou, jak bylo řečeno výše, pomocí vodovodu, který vedl od prameniště Jezerka kolem kostela sv. Pankráce. Tato zpráva ovšem pochází až ze 14. století a kde měl hrad svůj vodní zdroj do té doby není zřejmé. Nutností je podotknout, že rotunda sv. Pankráce leží přímo u starobylé cesty k Vyšehradu. Cesty, která nás svým významem přivádí do prostředí čilého stavebního ruchu jednoho z nejvýznamnějších hradů českého státu konce 11. století; do prostředí zralých mocenských úvah a jejich cílevědomého naplňování.

Je tu pak ještě jedna spojitost: Je snad náhoda, že k darování kostela se vsí Krušinou klášteru v Ostrově dochází v nejbližších letech po smrti knížete Soběslava I.,⁸⁴ posledního českého panovníka, který se na příštích 200 let zasloužil o rozkvět nedalekého Vyšehradu?

⁸¹ OLMEROVÁ (pozn. 1) 365; DRAGOUN (pozn. 25) 194; NECHVÁTAL (pozn. 4) 99; PÍŠA (pozn. 2) 155; KUBÍN (pozn. 14) 116; ČIHÁKOVÁ / DRAGOUN / PODLIŠKA (pozn. 40) 145; BOHÁČ 2001 (pozn. 48) 44; MERAHUTOVÁ (pozn. 11) 51.

⁸² ČIHÁKOVÁ / DRAGOUN / PODLIŠKA (pozn. 40) 145.

⁸³ Václav VAVŘINEC z BŘEZOVÉ: Husitská kronika a Píseň o vítězství u Domažlic, Praha 1979.

⁸⁴ Vratislav VANÍČEK: Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092-1140, Praha / Litomyšl 2007.

II. KAPITOLA 2 - Okolnosti vedoucí k přenesení knížecí rezidence z Pražského hradu na Vyšehrad.

28. ledna roku 1061 předčasně zemřel ve věku necelých 30let kníže Spytihněv II. (1055-1061).⁸⁵ Na uprázdněný stolec usedl jeho mladší bratr Vratislav II. (1061-1092).⁸⁶

Bezprostředně po nastolení do úřadu začal celoživotní a vyčerpávající konflikt s nejmladším bratrem Jaromírem. Ačkoliv byl Jaromír svým otcem, knížetem Břetislavem I. (1034-1055), předurčen k církevní dráze, nejlépe se cítil s mečem v ruce. Vratislav ovšem otcův odkaz respektoval a Jaromír byl nakonec 3. března 1061 násilně vysvěcen na jáhna.⁸⁷ Po té okamžitě utekl do Polska, kde se stal bojovníkem v družině Boleslava II. Smělého.

Vliv nad Moravou si Vratislav II. udržel díky obnovení moravského biskupství.⁸⁸ Roku 1063 přesvědčil pražského biskupa Šebíře ke svolení. Kompenzací za utrpěné ztráty byl dar dvanácti bohatých vesnic v Čechách, ponechání několika výnosných míst na Moravě a roční plat 100 hřiven stříbra.⁸⁹ Nový moravský biskup Jan (1063-1085), dříve mnich břevnovského kláštera, nastoupil do úřadu při kostele sv. Petra v Olomouci. I do budoucna měli moravští preláti přímo podléhat vůli pražského dvora. Na rozdíl od shromáždění velmožů a údělných knížat k volbě pražského biskupa byl jeho moravský protějšek designován pouze českým panovníkem. Tato praxe přetrvala do konce 12. století.⁹⁰ Mimo omezení a dohledu nad mocí údělných knížat Oty a Konráda, se tak Vratislav rozhodl i kvůli horkokrevnému Jaromírovi.⁹¹ V případě jeho jmenování pražským biskupem, chtěl mít kníže bratrovu odbojnou povahu s co možná nejmenší zásobou prostředků a pravomocí.

Po smrti biskupa Šebíře roku 1067 skutečně došlo na přetřes Jaromírovo nástupnictví. O rok později se Jaromír vrátil do Čech s nároky na uvolněné biskupské křeslo. Vratislav se

⁸⁵ Václav NOVOTNÝ: České dějiny. Dílu I., část II., Od Břetislava I. do Přemysla I., Praha 1913.

⁸⁶ Vratislav VANÍČEK: Vratislav II. (I.) První český král. Čechy v době evropského kulturního obratu v 11. století, Praha 2004.

⁸⁷ KOSMAS 2005, 101; KOSMAS 1923, 110; Žemlička i Novotný shodně uvádí 11. března. ŽEMLIČKA (pozn. 73) 97; NOVOTNÝ (pozn. 85) 116.

⁸⁸ Úřad moravských biskupů po pádu Velkomoravské říše zřejmě nějak přežil 10. století. Roku 976 se dokonce vedle pražského biskupa objevuje v pramenech jakýsi biskup moravský, jako účastník soudního řízení v Mohuči. Po připojení Moravy k Čechám za Oldřicha I. v letech 1019-1020 zřejmě dochází k jednotě s pražskou diecí. Formálně však moravské biskupství nezaniká. K Vratislavově rozhodnutí se navíc nedochovala žádná zakládací listina, nepřišla ani žádná reakce z Říma, proto se přímo nedá nehovořit o založení. KADLEC (pozn. 37) 80; ŽEMLIČKA (pozn. 73) 97; Martin WIHODA: Morava v 10. století, in: Petr SOMMER (ed.): České země v raném středověku, Praha 2006, 53-73.

⁸⁹ NOVOTNÝ (pozn. 85) 122.

⁹⁰ Andrzej PLESZCZYŃSKI: Vyšehrad. Rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu, Praha 2002.

⁹¹ KADLEC (pozn. 37) 79-80; ŽEMLIČKA (pozn. 73) 97; NOVOTNÝ (pozn. 85) 120; Vratislav Vaníček se nad to domnívá, že Vratislav II. během svého panování v olomouckém údělu mohl cítit reálnou potřebu řešit neutěšenou moravskou církevní situaci. VANÍČEK (pozn. 86) 31.

cítil natolik silný, že chtěl do úřadu prosadit svého dvorního kaplana Lance. Za nevyjasněných okolností měla volba proběhnou během vojenského tažení směrem k Polským hranicím.⁹² Na místě zvaném Dobenina, poblíž Náchoda, ve vojenském ležení oznámil předákům svou volbu nového představitele pražské diecéze. Proti muži německého původu se k panovníkově nevoli postavila část předáků v čele s mocnými Vršovci a bratry Konrádem a Otou. Po emotivní řeči velmože Kojaty se vzbouřenci odebrali na přilehlý hrad Opočno a vyčkávali reakce knížete.⁹³ Ohrožený Vratislav se rychle stáhl zpět do Prahy. Byl příliš slabý na to, aby mohl opozici vojensky čelit. Kníže byl nakonec přinucen bratrovu kandidaturu přijmout. Jaromír byl 11. června 1068 uveden do svého úřadu.⁹⁴ Německý král Jindřich IV. (1056-1105) provedl jeho investituru na biskupa a později jej vysvětil i mohučský metropolita. Nový pražský biskup přijal církevní jméno Gebhard.

Jaromír-Gebhard okamžitě začal pracovat na posílení své prestiže. Do čela pražské kapituly jmenoval vzdělaného němce Marka. Na jeho příkaz pak nový probošt provedl reformu shromáždění kanovníků.⁹⁵ Byl kladen důraz na jejich vzdělání, liturgie se upravuje tak, aby celkově zvýšila důstojnost církevní instituce jako takové. Jaromír nechal přestavit kapli sv. Mořice při svém sídle a k víře se hlásil velmi intenzivním způsobem. Na Velký pátek se ukazoval v žíněné košili, s rozpraženými rukama ležel v katedrále, o všech svátcích

⁹² Vratislav zřejmě očekával, že volba jím protěžovaného kandidáta má větší šanci na úspěch mimo Pražský hrad, kde se obvykle konala. Soudí se, že se český kníže chtěl opřít o věrné předáky a demonstraci vojenské moci zastrašit případné odpůrce. Výběr místa při polských hranicích se také zdůvodňuje přátelstvím polského panovníka Boleslava II. Smělého s odbojným Jaromírem. Vratislav se obával, že by mohlo dojít k intervenci polského knížete a to i přesto, že byly od roku 1062 mezi oběma dvory příbuzenské svazky skrze manželství Vratislava a Svatavy. Druhá Vratislavova žena Adléta Uherská ve stejném roce zemřela. PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 15; VANÍČEK (pozn. 86) 62; Josef Žemlička nastínil situaci odlišně. Boleslav Smělý odmítal platit tribut za Slezsko a proto se Vratislav rozhodl k trestné výpravě. Avšak události, které se na Dobenině odehrály nakonec další tažení znemožnily. ŽEMLIČKA (pozn. 73) 100.

⁹³ Kosmas ji zachycuje takto: „Nastalo reptání v lidu a neozval se hlas blahopřání, jak vždy bývá za biskupské volby. Tu Kojata, syn Všeborův, správce knížecího dvora, jenž to již dále nemohl snést, stoje po pravici Oty, bratra knížete, silně ho udeřil do boku, a jak byl člověk upřímný a mluvil od plic, řekl: „Co stojíš? Zdali bude osel hrát na housle? Proč se neujmeš svého bratra? Což nevidíš, že se tvůj bratr, syn knížecí, odstrkuje a přichází cizozemec, jenž do naší země přišel bez kalhot, povyšuje na biskupský stolec? Ale ruší-li kníže přísahu svého otce, budiž daleko od nás, aby duše našich otců u Boha pro takovou přísahu vydávaly počet nebo trpěly trest. Víme - a o to zasazujeme, jak můžeme - že váš otec Břetislav zavázal nás i naše otce pod přísahou vřy k tomu, aby po smrti biskupa Šebíře byl váš bratr Jaromír biskupem. Anebo nelíbí-li se ti tvůj bratr, proč se ti zdá sprostým duchovenstvo z našinců, nemálo četné a stejně učené jako tenhle Němec? Kéž bys jen měl tolik biskupství, kolik vidíš kaplanů, rodáků této země, hodných biskupství! Či myslíš, že by nás mohl cizozemec více milovat a lépe této zemi přát nežli domorodec? Přece jen je v povaze lidské, že každý, ať odkudkoli na světě, nejen miluje více národ svůj nežli cizí, ale i cizí řeky kdyby mohl, obrátil by do své vlasti. To chceme raději, věru raději, aby psí ocas nebo oslí hovno bylo posazeno na svatý stolec než Lanc. Tvůj bratr blahoslavené paměti Spytihněv měl dobrý rozum, že v jediném dni vypudil všechny Němce z této země. Ještě žije římský císař Jindřich - a ať žije - tím se činíš ty sám, když, osobuje si jeho moc, dáváš berlu a biskupský prsten hladověmu psu. Jistě to neprojde tobě ani tomu tvému biskupu bez trestu, bude-li na živu Kojata, syn Všeborův.“ KOSMAS 2005, 104-105; KOSMAS 1923, 115-116.

⁹⁴ KOSMAS 2005, 106; KOSMAS 1923, 117; Žemlička uvádí datum 15. června. ŽEMLIČKA (pozn. 73) 98; Novotný uvádí 15. července. NOVOTNÝ (pozn. 85) 131.

⁹⁵ Ustanovuje se na 25 členů. NOVOTNÝ (pozn. 85) 136.

rozdával nezvykle bohaté almužny.⁹⁶ Aktivita měla za následek sílíci intelektuální prostředí okolo biskupského dvora. Sakrální vnímání vlády českého knížete bylo silnou osobou biskupa citelně ohroženo. I Vratislav se, po vzoru ostatních evropských vládců, chápal jako panovník z boží milosti, ačkoliv mu stále chyběla svátost královského pomazání.⁹⁷ Tento nedostatek částečně nahrazoval po vzoru svého staršího bratra Spytihněva II. výsadou nosit mitru. To Vratislavovi schválil papež Alexandr II. (1061-1073) a jeho nástupce Řehoř VII. totéž potvrdil 17. prosince roku 1073.⁹⁸

Pražský hrad byl nejvýznamnějším ideovým centrem Českého státu. Uvnitř jeho hradeb se nacházel knížecí stolec, na nějž byli od pradávna usazováni vůdci Čechů. Svatojiřská bazilika se podle legend stala místem odpočinku kněžny Ludmily.⁹⁹ V biskupském chrámu se nacházely ostatky slavného Přemyslovce sv. Václava a dalšího světce českého nebe - sv. Vojtěcha. V neposlední řadě tam stál knížecí palác. Vratislav cítil, že bratrovým energickým vystupováním začala být jeho prestiž a autorita otřesena. Prahu jako odvěké sídelní město českých knížat však opustit nemohl. Vzniká proto zajímavé řešení, kdy své sídlo přenesl na nedaleký Vyšehrad. Sakrální náplň a výjimečnost pak jeho nová rezidence získala založením kapituly roku 1070. Panovník se snažil, aby byla instituce vyňata z pravomocí pražského biskupa a podléhala přímo papeži. Ačkoli papež Alexandr II. fundaci potvrdil, vlastní exempce se vztahovala na dohodu mezi papežem a pražským biskupem. Kvůli narůstajícím sporům však k tomuto potvrzení během 11. století nedochází a kapitula je tak výlučně knížecí záležitostí.¹⁰⁰ Vratislav jejím proboštem jmenoval svého důvěrníka Benedikta,¹⁰¹ což knížeti zaručovalo plný dohled nad institucí.

Vynikající vztahy s papežskou kurií během prvních let Vratislavovy vlády to umožňovaly. Alexandr II. a posléze Řehoř VII. měli vážný zájem na tom, aby český kníže stál na jejich straně v potencionální rozepři s německým králem. Důkazem papežovi přízně k Vratislavovi byl jeho počáteční postoj během sporu s biskupem Jaromírem-Gebhardem ve věci moravského biskupství. Jaromír sotva mohl žádat zrušení úřadu, vymíňoval si však právo na statky, které s jeho obnovou přešly pod správu biskupa Jana. Konkrétně se jednalo o dvůr

⁹⁶ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 26.

⁹⁷ Vratislav VANÍČEK: Sakralita české panovnické hodnosti, dynastie Přemyslovců a Vyšehradu v proměnách christianizace a středověké modernizace, in: Bořivoj NECHVÁTAL / Jiří HUBER / Jan KOTOUS (ed.): Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovců, Kostelní Vydří 2007, 17-59.

⁹⁸ NOVOTNÝ (pozn. 85) 159.

⁹⁹ Podle legendy staroslovanské a legendy Křišťanovy bylo přeneseno její tělo z Tetína do kostela sv. Jiří na Pražském hradě. Anežka MERHAUTOVÁ: Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě, Praha 1966.

¹⁰⁰ Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Kulturní prostředí vyšehradské kapituly na počátku 13. století, in: Jiří HUBER / Bořivoj NECHVÁTAL (ed.): Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092), Praha 1992, 93-103.

¹⁰¹ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 28.

Sekyř-Kostel, hrad Podivín a trhovou vesnici Slivnici.¹⁰² Po zamítnutí žádosti se nakonec Jaromír roku 1072 osobně vydal na dvůr Sekyř-Kostel, kde fyzicky napadl staříckého biskupa Jana.¹⁰³ Na jasnou urážku knížecího majestátu se Vratislav chystal odpovědět přímo římské kurii. Vyslané poselstvo, které vedl klerik Hagen, ovšem u Řezna narazilo na Jaromírovi muže. Po tvrdém fyzickém napadení byl Hagen donucen k návratu.¹⁰⁴ Nová výprava k papeži byla připravena lépe. Pod ochranou řezenského hraběte Ratpota poselstvo dosáhlo Říma a předalo papeži dopis knížete s darem 200 hřiven stříbra. Alexandr II. rozhodl ve prospěch Vratislava a již roku 1073 vyslal do Čech dva kardinály: Bernarda a Řehoře.¹⁰⁵ S jejich příchodem svolal kníže shromáždění velmožů a vyššího duchovenstva, pozval také oba rozhádané biskupy. Jaromír se sněmu nezúčastnil. Omluvil se tím, že by musel být přítomen i jeho přímý nadřízený mohučský arcibiskup Siegfried. Pohoršení papežští legáti zbavili Jaromíra biskupské hodnosti a suspendovali jej i v kněžské funkci.¹⁰⁶ Spor však pokračoval. Za Jaromíra se postavil arcibiskup Siegfried a ani nově zvolený papež Řehoř VII. nechtěl panovníka plně podpořit, jelikož by se tento krok neslučoval s jeho programem upevňování duchovní moci nad světskou.¹⁰⁷ Avšak ztrátu významné osobnosti středoevropské politiky si také nemohl dovolit. Řehoř VII. pozval všechny zainteresované strany k novému projednání před papežským soudem. Jaromír se opět omluvil, jelikož mu prý po zabrání biskupských statků nezbyval dostatek finanční hotovosti na tak nákladnou cestu.¹⁰⁸ Přes jeho nepřítomnost nakonec papež zrušil suspendaci a navrátil mu práva na majetek diecéze, kromě sporných moravských území. Avšak pražské biskupství stále zůstalo pod dočasným dohledem moravského biskupa Jana. Zároveň papež vyzval k účasti na dalším jednání v dubnu 1074.¹⁰⁹ Dobře se vyvíjející jednání nakonec Vratislav k definitivnímu odstranění znepráteleného

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ NOVOTNÝ (pozn. 85) 148.

¹⁰⁴ Ibidem 149.

¹⁰⁵ Ibidem 152.

¹⁰⁶ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 29.

¹⁰⁷ Ještě kolem roku 1000 mnohá knížata svěřovala svá panství v papežovu morální ochranu. Toto období je již však spojené s rozkladnými silami z řad římské vládnoucí aristokracie. Zápas dvou mocných rodů Tuskulů a Crescentiů, z jejichž středu byli často vybíráni noví papežští kandidáti, zapříčinil pokles papežské autority. Řešení přišlo až s nástupem energických Sálců na německý královský trůn roku 1024. Spory mezi rody se sice zatlačily do pozadí, ale kurie byla nyní plně závislá na císaři. Patřilo k obecnému dobovému chápání, že panovník vládne z milosti Boží, zejména díky svátosti pomazání, kterou provedl patřičný metropolita, v případě korunovace císaře sám papež. Z tohoto titulu si světští vládcové, zejména pak německý panovník, přivlastňovali právo na udělování investitury, tj. jmenování církevních hodnostářů do jejich úřadů. Avšak myšlenka, že je papež hlavou nadnárodního společenství křesťanů byla stále živá. Obrat nastal za pontifikátu Lva IX. (1048-1054). Reformní papežství se čím dál více osamostatňuje a postupně získává první světské spojení. Emancipace se plně rozproudila za pontifikátu Řehoře VII., který již otevřeně vstupuje s císařem Jindřichem IV. do boje o investituru. Jaroslav KADLEC: Dějiny katolické církve II., Olomouc 1993³; Jan Wierusz KOWALSKI: Encyklopedie papežství, Praha 1994.

¹⁰⁸ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 30.

¹⁰⁹ Ibidem.

bratra nevyužil. Rozhodujícího setkání s papežem se ke svému štěstí zúčastnil pouze Jaromír. Opuštěn svými oponenty a posílen náklonností vlivné toskánské hraběnky Matyldy mohl papeže přesvědčit o pravdivosti svého postoje.¹¹⁰ Karta se obrátila. Řehoř VII. definitivně vrátil Jaromírovi biskupskou hodnost. Sporné statky rozhodl rozdělit na půl mezi pražskou a moravskou diecézi. Papežovo nepříznivé řešení nakonec Vratislavovi usnadnilo rozhodnutí, ke kterému se schylovalo již dříve. Roku 1075 se tak otevřeně postavil za krále Jindřicha IV. a svou vojenskou pomocí se podílel na rozhodující bitvě proti odbojným saským velmožům.

Jako dítě korunovaný německý král byl Jindřich IV. konečně roku 1069 prohlášen za plnoletého, čímž se mohl pevně chopit vlády. Autorita jeho úřadu během matčiny regentské vlády značně utrpěla. Ztenčila se základna královského zboží, přední rody nabyly větší samostatnosti a na mnoha místech hrozily lokální konflikty.¹¹¹ První se projevil již roku 1070, kdy odňal vlivnému saskému pánovi Otovi z Northeimu vládu nad Bavorskem. Jindřich přilil olej do ohně dalšími unáhlenými kroky. Sasové se vzbouřili a v říši vznikla opozice. Ve stejné době se o slovo přihlásil polský kníže Boleslav II. Smělý. Nebál se zasahovat do uherských problémů, snažil se ovlivňovat vládu ve vzdáleném Kyjevě, udržoval styky s odbojnými Sasy. K oslabení smělého Boleslava se Jindřich snažil využít jeho sporů s českým knížetem.¹¹² Zdá se, že sblížování českého a německého dvora papeže netěšilo. Osudného roku 1074 byla již kooperace obou panovníků veřejnou záležitostí. Jindřich by totiž za poskytnutí pomoci proti Sasům udělil Vratislavovi míšeňskou marku, pokud si ji vybojuje na odbojném markraběti Ekbertovi II. Vratislav přijal.¹¹³ Papežův náhlý obrat by se tím mohl vysvětlit. Dlouho probíhající papežská snaha o emancipaci a vymanění se z říšské závislosti totiž získala roku 1075 jasných obrysů. Řehoř VII. na postní synodě vyhlásil zákaz udělování investitury veškerými laiky. Nařízení se týkalo jak nižšího duchovenstva, které při vlastnických kostelech dosazovali velmoži, tak vyššího kléru, které do jejich úřadů jmenovali knížata či králové.¹¹⁴ Nařízení by se tvrdě dotklo systému německé říšské církve, kde biskupové zastávali významné státní úřady a navíc byli i knížaty. Rozhořčený Jindřich IV. o rok později na sněmu říšského episkopátu a za přítomnosti knížat sesadil Řehoře VII. z papežského stolce. Ten na oplátku krále exkomunikoval. Boj o investituru se tak plně rozhořel.

¹¹⁰ Do hraběnciny přízně se dostal díky vzdálenějšímu příbuzenskému vztahu s jeho matkou. NOVOTNÝ (pozn. 85) 167-169; PLESCZYŃSKI (pozn. 90) 31.

¹¹¹ ŽEMLIČKA (pozn. 73) 94.

¹¹² Týkal se nechuti Boleslava II. platit tribut za Slezské území. ŽEMLIČKA (pozn. 73) 100.

¹¹³ Rostislav NOVÝ: Český král Vratislav II., in: Jiří HUBER / Bořivoj NECHVÁTAL (ed.): Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092), Praha 1992, 11-25.

¹¹⁴ KADLEC (pozn. 107) 119.

Počínaje vítěznou bitvou u Homburgu roku 1075 proti Sasům se Vratislavovo vojsko každoročně účastnilo válečných tažení. Do dějin se zejména zapsal rok 1080, kdy Češi v bitvě u Flarchheimu získali posvátné svatomořické kopí. Jindřich jej slavnostně ponechal ve Vratislavově držení. Je možné, že již v tomto roce Jindřich Vratislavovi přislíbil udělení královské hodnosti.¹¹⁵ Odpovídaly by tomu následující události. Ještě roku 1080 musel Vratislav navrátit Míšeňsko Ekbertovi II., který se mezitím vrátil do Jindřichova tábora. Před svou římskou jízdou Jindřich zapojil českého knížete do bojů o bavorskou Východní marku, jejíž správce markrabí Leopold II. po opakované změně názorů nakonec stanul v táboře říšské opozice. To bylo nebezpečné i pro sousední území Konrádova brněnského údělu. Roku 1082 proběhlo vojenské tažení a po vítězné bitvě u Mailberku se správcem Východní marky stal sám Vratislav II. Jeho předchůdce byl přinucen k útěku. Roku 1085 se však pokořený Leopold vrátil k Jindřichovi a ten mu Východní marku postoupil zpět. Vratislav toto území předal bez větších problémů. Téhož roku byl již Jindřich IV. pomazán císařem a mohl tak svému věrnému spojenci udělit královské pomazání. K symbolickému aktu skutečně došlo v Mohuči a o rok později se slavnostně stvrdilo na Pražském hradě. Za slavné mše ve svatovítské bazilice, kterou celebroidal trevírský arcibiskup Egilbert, byl Vratislav II. pomazán na krále českého a polského.¹¹⁶

Nejen vztahem k císaři a jinými politickými tahy vyjadřoval Vratislav II. své aspirace na královský titul. Již stavební organizací své rezidence na Vyšehradu dával najevo sounáležitost k ostatním vladařům své doby.

¹¹⁵ NOVÝ (pozn. 113) 19.

¹¹⁶ Ve významu této titulatury nepadá mezi odborníky shoda. Polsko se pod Vratislavovou vládou totiž nikdy neocitlo. Srovnání: NOVÝ (pozn. 113) 21; ŽEMLIČKA (pozn. 73) 108.

II. KAPITOLA 3 - Vztah rotundy sv. Pankráce k Vyšehradu

Strategicky přitažlivá poloha skalnaté ostrožny nad řekou Vltavou lákala k osídlení již naše pravěké předky.¹¹⁷ Raně středověký Vyšehrad prokazatelně vstoupil do historie až v 90. letech 10. století, kdy je doložena činnost tamní mincovny.¹¹⁸ Na denárech knížete Boleslava II. se v opisech vyskytují slova: BOLEZLAVS DVX, WISEG, VSGRA, VAISG.¹¹⁹ Ve stejné době razí na Pražském hradě vlastní mince pražský biskup sv. Vojtěch, který byl s knížetem v dlouhodobém sporu.¹²⁰ Toto narušení knížecí autority, které ražba mincí představovala, kladl Andrzej Pleszczyński do souvislosti s Boleslavovým přesunem své mincovny na Vyšehrad.¹²¹ Je to jistě zajímavá paralela k Vratislavově obdobnému řešení. Prvním pramenem, který hovoří přímo o Vyšehradě je až kronikář Kosmas.¹²² Zpravuje nás, že tehdejší český kníže Jaromír byl přepaden na Velízi u Berouna a ztýrán Vršovci. Jeho věrný sluha Hovora stačil zajistit pomoc a polomrtvý kníže byl donesen na Vyšehrad.¹²³ Stejný pramen dává vědět, že po vpádu polského krále Boleslava Chrabrého zůstal Vyšehrad jediným hradem věrným knížeti Jaromírovi.¹²⁴ Důležitá zpráva se váže k roku 1004, kdy podle saského kronikáře Dětmara merseburského bylo z Vyšehradu zvoněno na znamení vyhnání Poláků z Čech.¹²⁵ Znamená to tedy, že v této době již na Vyšehradě stál jeden či více kostelů. Důležitým vodítkem k potvrzení této hypotézy jsou další Boleslavské denáry. Na mincích Boleslava II. se po roce 995 v opisu objevují slova: CHEV, CHEU, které Helena Soukupová interpretovala jako CLEV a CLEU.¹²⁶ Považovala to za nesporný doklad o existenci kostela sv. Klimenta (latinsky Clemens) k roku 995 a kladla ho do souvislosti

¹¹⁷ NECHVÁTAL (pozn. 4) 20-22.

¹¹⁸ Jarmila HÁSKOVÁ: Vyšehrad ve výpovědi nejstarších přemyslovských mincí, in: Bořivoj NECHVÁTAL / Jiří HUBER / Jan KOTOUS (ed.): Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Kostelní Vydří 2007, 86-102.

¹¹⁹ Ibidem 86; Ibidem 92.

¹²⁰ KADLEC (pozn. 37) 65; František KRÁSL / Jan JEŽEK: Sv. Vojtěch. Druhý biskup pražský. Jeho klášter i úcta u lidu, Praha 1898.

¹²¹ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 43-44; Josef Žemlička se domnívá, že Vyšehrad mohl vzniknout v souvislosti se ztrátou Malopolska a Boleslav II. někam potřeboval umístit přetlak bojovníků, kteří se vrátili do Čech. ŽEMLIČKA (pozn. 73) 41.

¹²² O starších nepřímých zmínkách zahraničních kronikářů se vedou spory. Širší pozadí PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 9; Helena SOUKUPOVÁ: K problematice Vyšehradu, in: Průzkumy památek XII, 2/2005, 3-54; Bořivoj NECHVÁTAL: Kapitulu chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum, Praha 2004.

¹²³ KOSMAS 1923, 62.

¹²⁴ Kosmas doslova uvádí, že se jednalo o polského knížete Mněška. KOSMAS 1923, 63.

¹²⁵ NECHVÁTAL (pozn. 4) 24; Kosmas tuto epizodu opomíjí a vyhnání připisuje knížeti Oldřichovi, který vyslal posla na vrch Žiži ke knížecímu stolci, odkud dal trubkou signál a mocným hlasem zvolal, ať Čechové vyženou Poláky ze své země. KOSMAS 1923, 64-65.

¹²⁶ Tuto interpretaci přední numismatička Jarmila Hásková odmítá s poukazem na ligaturu H-E, která je dobře známá z dalších denárů a vylučuje záměnu písmena H za L. Opis CHEV nově interpretuje jako zkratku Christos Theou – Kristus syn Boží. HÁSKOVÁ (pozn. 118) 90.

s hlavním kostelem knížete.¹²⁷ Další opisy na denárech odhalují o kostele ještě více. Díky slovu BOZE, který je považován za překlad latinského DEUS,¹²⁸ se na Vyšehradě předpokládá činnost slovanských kněží.¹²⁹ Jak jsem uvedl v Kapitole 1,¹³⁰ sv. Kliment je v našem prostředí spojován se slovanskou liturgií. Avšak lokace této svatyně byla donedávna neznámá.¹³¹ Nově k problematice přispěla Helena Soukupová. Na konci 60. let 20. století byla během archeologického průzkumu pod raně středověkou bazilikou sv. Vavřince odhalena starší sakrální stavba o půdorysu řeckého kříže.¹³² Nebyl znám její původní účel, ani patrocinium, pouze se předpokládalo, že se jednalo o předchůdce svatovavřínecké baziliky.¹³³ Na základě četných analogií s kostely podobných půdorysů v Gruzii a Arménii ztotožnila Helena Soukupová kostel sv. Klimenta s touto blíže neznámou stavbou.¹³⁴ Dle dalších analogií, například s palácovým kostelem na polském ostrově v Lednici, nebo s palácovými kostely v Srbsku a Bulharsku, vyslovila též názor, že i kostel sv. Klimenta byl knížecím kostelem při nedalekém paláci. Po vzoru velkomoravského chrámového komplexu v Sadech u Uherského Hradiště pak konstatovala, že by se dala při kostele předpokládat i činnost školy.¹³⁵ Se souvisejícími mincemi zřejmě slovanského ritu. Tato hypotéza dále poskytla východisko k nové lokaci přemyslovského knížecího paláce, který Bořivoj Nechvátal marně předpokládal v okrsku paláce Karla IV.¹³⁶ [19] Dle Heleny Soukupové poloha kostela sv. Klimenta ukázala, že se jádro hradu vyskytovalo ve středu akropole, kde se také našly hliněné valy.¹³⁷ [20] Zajímavou se zdá i Kosmova zpráva k roku 1119,¹³⁸ na jejímž základě Helena Soukupová blíže specifikovala, že se mohlo jednat o obdélnou kamennou budovu, delší stranou obrácenou k severu a k jihu. Budova byla zřejmě patrová s dřevěnými stropy. Helena

¹²⁷ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 6.

¹²⁸ Toto označení se objevovalo na denárech, které ve stejné době razila mincovna na Pražském hradě.

HÁSKOVÁ (pozn. 118) 89.

¹²⁹ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 6.

¹³⁰ Strana 11, poznámka 61.

¹³¹ NECHVÁTAL (pozn. 122) 341.

¹³² František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Otonská architektura na Vyšehradě a její rekonstrukce, in: Umění 24, 1976, 429-435.

¹³³ NECHVÁTAL (pozn. 4) 42; PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 103.

¹³⁴ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 10.

¹³⁵ Ibidem 9.

¹³⁶ Jeho pozůstatky se nenašly. Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad a archeologie, in: Jiří HUBER / Bořivoj NECHVÁTAL (ed.): Královský Vyšehrad, Praha 1992, 112-141.

¹³⁷ Valy se našly ve východní části Karlachových sadů a zčásti v Soběslavově ulici. KAŠIČKA / NECHVÁTAL (pozn. 132) 429.

¹³⁸ „Dne 30. července ve středu, když se již den chýlil k večeru, prudký víchř, ba sám satan v podobě víru, udeřiv náhle od jižní strany na knížecí palác na hradě Vyšehradě, vyvrátil od základů starou a tedy velmi pevnou zeď, a tak - což jest ještě podivnější zjev - kdežto obojí strana, přední i zadní, zůstala celá neotřesená, střed paláce byl až k zemi vyvrácen a rychleji, než by člověk přelomil klas, náraz větru polámal hořejší i dolejší trámy i s domem samým na kousky a rozházel je. Tato vichřice byla tak silná, že kdekoli zuřila, v této zemi svou prudkostí vyvrátila lesy, štěpy a vůbec vše, co jí stálo v cestě.“ KOSMAS 2005, 181; KOSMAS 1923, 219.

Soukupová nevyloučila, že se v těchto místech nacházel i palác z dřívějšího období, než je kronikářova zmínka. Při knížecím paláci Bořivoj Nechvátal předpokládal polohu rotundy sv. Jana Evangelisty.¹³⁹ O existenci svatyně tohoto jména víme opět z denárů, tentokrát Boleslava III., ražených po roce 999. V jejich opisech se nachází slova IAN, EAN, IEAN.¹⁴⁰ Nelatinská forma jména dokládá, že slovanská liturgie probíhala i při tomto kostele.¹⁴¹ První listinná zmínka pochází až z roku 1258, kdy se o rotundě a jejím patrociniu zmiňuje biskup Jan III. z Dražic.¹⁴² Andrzej Pleszczyński na příkladě řady německých knížecích paláců upozornil, že takové kaple byly v Evropě konce 10. století a v 11. století obvyklé.¹⁴³ Poukázal zejména na spojitost termínu „*in curia regis*“ či „*in curia nostra*“.¹⁴⁴ Stejnou formulaci například našel i v případě palácové kaple téhož zasvěcení v arcibiskupském sídle v Kolíně nad Rýnem, které budoval arcibiskup Heribert od konce 10. století. Navíc se o tom rovněž dovídáme až z listiny z 13. století.¹⁴⁵ Další srovnání přináší se sídly otonských císařů v Merseburgu a Magdeburku.¹⁴⁶ Avšak Helena Soukupová vidí rotundu sv. Jana jako předchůdce rotundy sv. Martina u východní vyšehradské brány. Domnívá se tak na základě archeologických nálezů, které odpovídají stavební technice z konce 10. století.¹⁴⁷ V této časové vrstvě by bylo patrocinium sv. Martina neobvyklé a jednalo by se o vůbec první zasvěcení v Čechách.¹⁴⁸ Také se odkazuje na výklad termínu „*in curia regis*“ Františka Vacka z roku 1904, který ho vysvětlil jako králův hospodářský dvůr a nikoliv jako palác.¹⁴⁹ Dokud archeologický výzkum nepotvrdí polohu knížecího paláce a k němu přilehlé kaple, těžko se dá přiklonit k jednomu z názorů.

O Vyšehradě jako panovníkově hlavním sídle víme až k roku 1070. Vratislav II. požádal papeže Alexandra II. o udělení práva k založení kapituly při kostele, který bude svěřen ochraně sv. Petra. Ke kurii vyslal probošta Petra od kostela sv. Jiří. Papež a sbor 72 biskupů se na svolané synodě k záležitosti postavili kladně a do země byl vyslán tuskulský

¹³⁹ NECHVÁTAL (pozn. 4) 48.

¹⁴⁰ Jarmila Hásková se přiklání k názoru, že tyto opisy odkazují ke kostelu sv. Jana Evangelisty. Dokladem je malé písmeno „s“ ve funkci „sanctus“. HÁSKOVÁ (pozn. 118) 91.

¹⁴¹ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 11.

¹⁴² „*ad capellam rotundam in Wissegrad in curia regis sitam, que aliquando intitulata fuit sancto Iohanni Ewangeliste...*“ CDB V/1, 277-279, č. 173.

¹⁴³ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 106-113.

¹⁴⁴ „*capellam Wissegrad in curia regis sitam*“ CDB V/1, 597, č. 401; „*capella rotunda in Wissegrad in curia nostra sita*“ CDB V/2, 87-89, č. 531.

¹⁴⁵ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 106.

¹⁴⁶ Ibidem 110-113.

¹⁴⁷ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 13.

¹⁴⁸ Bořivoj NECHVÁTAL: Rotunda sv. Martina na Vyšehradě, in: Vladimír NEKUDA / Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Pavel KOUŘIL (ed.): *Archaeologia historica* 30, 2005, 351-358.

¹⁴⁹ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 12; František VACEK: Vyšehrad v době knížecí, in: *Method* 30, 1904, 21-33.

biskup Jan.¹⁵⁰ Kapitula byla knížetem bohatě nadána četnými statky a biskupové obou českých diecézí k ní vyčlenili 300 lidí.¹⁵¹ Výlučnost v rámci organizace domácí církve byla v papežově privilegiu vyjádřena formulí „*hlava celé provincie*“,¹⁵² což je titulace, která jinak náleží jen katedrálám. Papež rovněž kanovníkům (probošt, kněz, jáhen a podjáhen) přiznal právo užívat mitru a sandály s další výstrojí po vzoru římských biskupů při bohoslužbách u sv. Petra v Římě.¹⁵³ Andrzej Pleszczyński poukázal na římský zvyk, kdy skutečně od 8. století při bohoslužbě přisluhovalo papeži sedm biskupů ze sousedních diecézí.¹⁵⁴ Před tuskulským biskupem pak kníže Vratislav vynáší 12 nůsí zeminy ze základů nového kostela. Podle středověké tradice totéž učinil římský císař Konstantin při zakládání baziliky sv. Petra,¹⁵⁵ český kníže tím tedy chtěl nepopíratelně říci k jaké moci se hlásí. O těchto činech se dovídáme až ze zprávy Letopisu tzv. Kanovníka vyšehradského,¹⁵⁶ který ji zmínil k roku 1129, a z pozdějšího zpracování Kosmovy kroniky někdy z přelomu 12. a 13. století.¹⁵⁷ Avšak Andrzej Pleszczyński poukázal na Kosmovu zprávu z roku 1073, kdy hovoří o pobytu probošta Petra na papežském dvoře.¹⁵⁸ Události k datu 1070 tedy považuje za pravděpodobné.¹⁵⁹ Bohužel i vlastní listina s privilegiem papeže Alexandra II. je pozdější falzum.¹⁶⁰ První soudobou zmínkou je tedy až dopis papeže Řehoře VII. z 18. března roku 1074,¹⁶¹ ve kterém slíbil vydat ke kostelu privilegium jakmile bude dostavěný. K tomu se váže problematika s fundační listinou krále Vratislava údajně z roku 1088,¹⁶² která poukazuje na již dostavěný chrám. V této listině je i poprvé zmiňováno zasvěcení oběma římským

¹⁵⁰ KOSMAS 1923, 253.

¹⁵¹ Marie BLÁHOVÁ: Založení vyšehradské kapituly ve středověké historiografii, in: Jiří HUBER / Jan KOTOUS / Bořivoj NECHVÁTAL (ed.): Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla, Kostelní Vydří 2001, 13-29.

¹⁵² ŽEMLIČKA (pozn. 73) 99.

¹⁵³ Za tuto poctu měla kapitula platit roční poplatek 12 hřiven stříbra „*k nohám obecného papeže, ať to bude kdokoliv.*“ KOSMAS 2005, 209; KOSMAS 1923, 254.

¹⁵⁴ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 137-138.

¹⁵⁵ S odkazem na další literaturu Petr KUBÍN: Vyšehrad jako český Řím, in: Teologické texty 12, 2/2006, 73-75.

¹⁵⁶ Letopis tzv. Kanovníka vyšehradského, in: Marie BLÁHOVÁ (ed.): Pokračovatelé Kosmovi, Praha 1974, 38-74.

¹⁵⁷ BLÁHOVÁ (pozn. 151) 15.

¹⁵⁸ Cesta byla spojena se stížností k papeži kvůli násilí na moravském biskupovi Janovi. KOSMAS 1923, 123-125.

¹⁵⁹ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 130.

¹⁶⁰ Ibidem 15; CDB I, 365-367, č.384; Diplomatický rozbor provedla Jiřina PSÍKOVÁ: Příspěvky k diplomatice vyšehradských listin 12. století, in: Archivum Trebonense, 1973, 1-43; Problematikou se podrobně zabývá také PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 125-134.

¹⁶¹ CDB I, 72, č. 69.

¹⁶² CDB I, 371-390, č.387.

světcům.¹⁶³ Avšak dokument, ve verzi jaký známe dnes, pochází zřejmě také až z doby kolem poloviny 12. století.¹⁶⁴

Výlučnost a důležitost chrámu v očích současníků byla vyjádřena volbou některých knížat místem posledního spočinutí. Pohřben tam byl mimo krále Vratislava a jeho chotě Svatavy i bratr Konrád (1092), který se stal knížetem pouze na závěrečných 8 měsíců svého života, králův syn Soběslav I. (1125-1140) a vnuk Soběslav II. (1173-1178) S knížetem Soběslavem I. je také spojena rozsáhlá obnova a nová výzdoba chrámu,¹⁶⁵ jak nás zpravuje Kanovník vyšehradský.¹⁶⁶ Nechává nám vědět, že kníže dal nově vymalovat stěny a „*zavěsil v něm zlatou korunu, jež váží dvanáct hřiven zlata, osmdesát hřiven stříbra, mědi a železa nepočítajíc*“.¹⁶⁷ Památka se do dnešních dnů nedochovala, avšak Vladimír Denkstein ztotožnil tuto korunu s kolovým lustrem, který se například vyskytoval v korunovačním chrámu v Cáchách a v Remeši.¹⁶⁸ Autor jako předobraz vyšehradské koruny uvedl podobnou, umístěnou v biskupské katedrále v Hildesheimu.¹⁶⁹ Ta symbolizuje Nebeský Jeruzalém, což v případě vyšehradské koruny také předpokládal Andrzej Pleszczyński.¹⁷⁰ Povědomí o nebeském městě bylo v tomto období v Čechách jistě dobře známé, jak dokládají denáry brněnského údělného a posléze i českého knížete Konráda.¹⁷¹ Na nich se objevuje třívěžový sakrální objekt z okrouhlého pásu s branou uprostřed, který lze považovat za schématicky znázorněnou hradbu. Kostel je situován uprostřed a podle jména sv. Petra v opisu odkazuje pravděpodobně k Římu.¹⁷² Andrzej Pleszczyński pak dodává, že ideologie Božího státu je názorně obsažena ve výzdobě znojenské palácové kaple.¹⁷³ Tyto úvahy ho dovedly k závěru, že Soběslav I. zhotovením svíčkového lustru v podstatě završuje koncepci Vratislava II.¹⁷⁴ Za založením kapituly, která všemi svými výsadami zřetelně odkazuje k co nejtěsnějšímu sepětí s Římem, nelze spatřovat jen bratrské neshody. Vratislav II. potřeboval sídlo, které by odpovídalo jeho aspiracím na královský titul.¹⁷⁵ Sídlo, které by odpovídalo tehdejší

¹⁶³ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 14.

¹⁶⁴ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 133-134.

¹⁶⁵ Bližší informace k problematice interpretace stavebních úprav SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 24-25.

¹⁶⁶ Letopis tzv. Kanovníka vyšehradského (pozn. 156) 42.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Vladimír DENKSTEIN: Někdejší vyšehradský lustr z roku 1129. První středověký korunovační lustr zvaný „Koruna“, in: Jiří HUBER / Bořivoj NECHVÁTAL (ed.): Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092), Praha 1992, 83-92.

¹⁶⁹ Ibidem 84-86.

¹⁷⁰ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 147.

¹⁷¹ Anežka MERHAUTOVÁ / Dušan TŘEŠTÍK: Ideové proudy v českém umění 12. století, Praha 1985.

¹⁷² Ibidem 61.

¹⁷³ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 148; Širší pozadí k ikonologii maleb a architektury Lubomír Jan KONEČNÝ: Románská rotunda ve Znojmě, Brno 2005.

¹⁷⁴ PLESZCZYŃSKI (pozn. 90) 149.

¹⁷⁵ Ibidem.

panovnickým rezidencím v říši, které měl tu možnost navštívit během četných zahraničních cest. Sídlo s akcentem na církevní instituci přímo podléhající papeži s příslušným chrámem. To nakonec potvrzuje i volba půdorysu jako dvou chórové baziliky, která už v té době nebyla moderním architektonickým řešením, ale spíše směřovala k tradici slavných svatyní říšské sakrální architektury.¹⁷⁶

Dobové architektonické proudy přitom byly na Vratislavově dvoře známé. Dokládá to podoba kostela sv. Vavřince jako trojlodní baziliky s příčnou lodí a třemi východními chóry.¹⁷⁷ Bořivoj Nechvátal na základě formálních znaků klade baziliku skutečně do poslední třetiny 11. století.¹⁷⁸ Vidí v ní nejstarší stavbu hirsauského typu na našem území. Trojlodní baziliky bez krypt, západních tribun a zvýšených chórů se šířily kontinentem spolu s clunyjským hnutím koncem 10. a v průběhu 11. století. K nám se vlivy dostaly prostřednictvím Saska.¹⁷⁹

Důmyslným a symbolickým světem byl interiér kostela. Zejména šestihranné terakotové dlaždice podlahy, na kterých je vyobrazena sfinga, gryf, lev a poprsí císaře Nerona se zrcadlově stylizovanou korunou a žezlem. Nápis jeho jména je vyznačen zrovna tak. Ikonografický rozbor Marie Dufkové poukázal na skutečnost, že bájně bytosti nebyly vždy chápány negativně.¹⁸⁰ Z řady analogií vyvodila závěr, že mohly také plnit funkci jakýchsi strážců.¹⁸¹ S poukazem na tento výklad vyslovila Helena Soukupová domněnku, že se v bazilice nacházela knížecí komora - pokladnice. Nakonec by tomu odpovídalo i patrocinium sv. Vavřince, jakožto správce církevního majetku.¹⁸² Existence pokladnice by vysvětlovala umístění starodávných přemyslovských insignií: lýkové střevíce a mošna bájněho zakladatele Přemysla Oráče.¹⁸³ Helena Soukupová se domnívá, že na Vyšehradě byl král Vratislav II. provolan česky. Obě relikvie byly chápány jako stěžejní insigne království, které souvisely se

¹⁷⁶ S výčtem analogií podrobněji SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 18; Katalog předrománských staveb ve střední Evropě Friedrich OSWALD / Leo SCHAEFER / Hans Rudolf SENNHAUSER: *Vorromanische Kirchenbauten*, München 1966.

¹⁷⁷ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 20; Bořivoj NECHVÁTAL: K archeologickému poznání baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě, in: Bořivoj NECHVÁTAL / Jiří HUBER / Jan KOTOUS (ed.): *Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Kostelní Vydří 2007*, 243-278.

¹⁷⁸ NECHVÁTAL (pozn. 177) 245.

¹⁷⁹ *Ibidem* 262.

¹⁸⁰ Marie DUFKOVÁ: Fantastický svět na vyšehradské dlažbě, in: Jiří HUBER / Jan KOTOUS / Bořivoj NECHVÁTAL (ed.): *Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla*, Kostelní Vydří 2001, 57-73.

¹⁸¹ *Ibidem* 65.

¹⁸² SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 22; Hynek RULÍŠEK: Postavy, atributy, symboly. *Slovník křesťanské ikonografie*, Hluboká nad Vltavou 2005.

¹⁸³ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 22.

slovanskou minulostí.¹⁸⁴ Ostatně stejně je chápal Karel IV. Stejně jako on na Novém Městě zakládá emauzský klášter,¹⁸⁵ kde slouží mniši slovanského ritu, i Vratislav II. zve zpět do Sázavského kláštera slovanské mnichy,¹⁸⁶ které vyhnal jeho bratr Spytihněv II.¹⁸⁷ V případě přítomnosti římského imperátora Nerona konstatovala Marie Dufková, že negativně opsaným jménem i převrácenými vladařskými insigniemi k němu středověk vyjadřoval svůj záporný vztah.¹⁸⁸ Byl chápán jako Antikrist. Helena Soukupová jeho přítomnost interpretuje i jako protipól k samotnému králi Vratislavovi, slavnému bojovníkovi, šířiteli víry a mocnému ochránci křesťanství.¹⁸⁹ Nero byl jistě přítomen i ve vztahu ke sv. Klimentovi a sv. Vavřinci, římským mučedníkům. Zvláště pak patrocinium sv. Vavřince mělo zásadní vazbu ke kolegiálnímu chrámu sv. Petra. V časech papeže Sixta II. (257-258) byl jedním ze sedmi jáhnů, kteří papeži přisluhovali při oltáři sv. Petra.¹⁹⁰ Byl tedy jedním z kněží, z nichž později vzniklo kolegium kardinálů, kteří mohli nosit biskupskou mitru a sandály.

Vyšehrad tak působí jako magnet. Jeho ideové rozvrhnutí, symbolizující Řím, demonstrující ideovou sílu a pozici českého knížete, následně krále, staví rotundu sv. Pankráce do pozoruhodného světla. Je snad náhoda, že je kostelík nedaleko vyšehradských hradeb zasvěcen římskému světcí, jehož mučednický hrob se taktéž nachází vně hradeb tehdejšího Věčného města?

Podle nejznámější verze životopisu se sv. Pankrác narodil v maloasijské Frýgii jako syn ve vznešené pohanské rodině. Brzy ztratil oba rodiče a se strýcem Dionýsiem odešel do Říma. Nedaleko jejich statku se během pronásledování křesťanů ukrýval papež Kornélius (251-243) či Caius (283-296). Brzy došlo k jejich setkání a Pankrác se strýcem se obrátili ke křesťanství. Strýc Dionýsius brzy po svém křtu zemřel přirozenou smrtí, zatímco mladý takřka patnáctiletý Pankrác byl během pronásledování křesťanů lapen a předveden před císaře Valeriána (253-260) či Diokleciána (303-305). Císař mladého Pankráce, snad syna jednoho ze svých blízkých přátel, nabádal k odmítnutí křesťanské víry, ten však odmítl a ještě císaři vyčetl uctívání nemravných bohů. Císař, zostuzen jeho řečí, dal nakonec mladíka stít na Via

¹⁸⁴ Ibidem 23; Dušan TŘEŠTÍK / Anežka MERHAUTOVÁ: České insignie a kamenný trůn, in: Alfred WIECZOREK / Hans-Martin HINZ (ed.): Střed Evropy okolo roku 1000, Praha 2002, 323-324.

¹⁸⁵ Zoë OPAČÍČ: Emauzský klášter a Nově Město pražské: slovanská tradice, císařská ideologie a veřejný rituál v Praze 14. století, in: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Soubor statí věnovaných znovuotevření chrámu Panny Marie a sv. Jeronýma benediktinského kláštera Na Slovanech. Opatství Emauzy 21.4.2003, Praha 2007, 32-60.

¹⁸⁶ NOVOTNÝ (pozn. 85) 119.

¹⁸⁷ ŽEMLIČKA (pozn. 73) 81.

¹⁸⁸ DUFKOVÁ (pozn. 180) 67.

¹⁸⁹ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 22.

¹⁹⁰ Otto WIMMER / Hartman MELZER / Josef GELMI: Lexikon den Namen und Heiligen, Innsbruck / Wien 1988.

Aurelia, kde ho 12. května pohřbila jakási žena Octavilla.¹⁹¹ Legenda o umučení sv. Pankráce byla sepsána asi v 6. nebo v 7. století.¹⁹² Nejstarší zmínky o svátku sv. Pankráce se však nachází již v Jeronýmově martyrologiu (431-450), gelasianském sakramentáři (patrně ze 6. století) a gregoriánském sakramentáři (715-731).¹⁹³ Svátek sv. Pankráce je shodně uveden na den 12. května. Podle sbírky papežských životopisů, Liber pontificalis, nechal papež Symmachus (498-514) na počátku 6. století za hradbami Říma na Via Aurelia vystavět světcí baziliku. Stejný zdroj uvádí, že po skonu papeže Virgilia (537-555) šel jeho nástupce Pelagius (556-561) před svým dosazením na Apoštolský stolec ke hrobu sv. Pankráce, aby se zde očistil ze spoluviny na jeho smrti.¹⁹⁴ Toto je první doklad o uctívání světce jako mstitele křivé přísahy.¹⁹⁵ Dále byl považován za patrona nemocných, dětí, mladých, nové setby, květin a ve středověku v německých zemích i rytířů a šlechty.¹⁹⁶ Již od druhé poloviny 6. století se pankrácký kult šířil Itálií a přilehlými zeměmi. Papež Pelagius II. (579-590) poslal relikvie sv. Pankráce do Marseille. Jeho následovník papež Řehoř Veliký (590-604) kult obzvláště propagoval. Jako první kázal na svátek sv. Pankráce nad světcovým hrobem a Pankrácovy ostatky daroval do Neapole, Mesiny, Milána i anglického Canterbury.¹⁹⁷ Další papežové se rovněž zasloužili o šíření kultu, zejména do Francie a Anglie.¹⁹⁸ Do německých zemí se však prokazatelně dostal až na konci 9. století. Král Arnulf Korutanský roku 896 přitáhl k hradbám Říma a se svým vojskem rozbil ležení u kostela sv. Pankráce. Po té, co město dobyl, jej papež Formosus (891-896) korunoval na císaře a daroval mu relikvii sv. Pankráce. Císař ostatek uložil ve své kapli na falci v bavorském Rodingu poblíž Šumavy.¹⁹⁹ Odtud se dále šíří po Německu. V celém Německu je dnes 99 kostelů zasvěcených sv. Pankráci, nehledě na bezpočet jednotlivých kaplí a oltářů.²⁰⁰ Z toho jen 22 jich je v sousedním Bavorsku, přičemž čtyři z nich byly založeny již v 9. století.²⁰¹

První zmínka o přítomnosti relikvií sv. Pankráce v Čechách se váže až k roku 1095. Podle Mnicha sázavského je do kaple v levé straně kostela Sázavského kláštera vložil tehdejší

¹⁹¹ Anežka VIDMANOVÁ (ed.): *Jakub de Voragine: Legenda Aurea*, Praha 1998²; Hubertus R. DROBNER: *Der heilige Pankratius. Leben, Legende und Verehrung*, Paderborn 1988; A. Z. HUISMAN: *Die Verehrung des heiligen Pancratius in West- und Mitteleuropa*, Haarlem 1939.

¹⁹² KUBÍN (pozn. 14) 119-120.

¹⁹³ DROBNER (pozn. 191) 25.

¹⁹⁴ Hubertus R. DROBNER: *Die Anfänge der Verehrung des römischen Märtyrers Pankratius in Deutschland*, in: *Römische Quartan Schrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 82, 1987, 76-98.

¹⁹⁵ *Ibidem* 80.

¹⁹⁶ DROBNER (pozn. 191) 79-81.

¹⁹⁷ DROBNER (pozn. 194) 80.

¹⁹⁸ Širší pozadí HUISMAN (pozn. 191) 39-87.

¹⁹⁹ DROBNER (pozn. 191) 86; KUBÍN (pozn. 14) 120.

²⁰⁰ DROBNER (pozn. 191) 7.

²⁰¹ Auerbach, Bidingen, Laberweinting-Grafentraubach a Roding. *Ibidem* 47.

biskup Kosmas.²⁰² Je možné, že jejich zisk souvisel až s kající cestou opata Božetěcha do Říma,²⁰³ ale není vyloučeno, že se do Čech dostaly již při dřívějších cestách českých diplomatů k papežskému dvoru. Velmi dobré vztahy s papežskou kurií v počátcích Vratislavovy vlády to v zásadě umožňovaly.

Oproti rozšířenému německému kultu se v Českých zemích nachází pouze jediný kostel zasvěcený sv. Pankráci. Toto patrocinium zcela logicky zapadá do nové koncepce Vyšehradu,²⁰⁴ jak ji svými fundacemi vyjádřil Vratislav II. Kostel se podobně jako v Římě postavil před hradby k hlavní cestě, aby hrad svou mocí chránil.²⁰⁵ Pankrác byl ve středověku chápán jako typický římský světec a jeho zcela ojedinělá přítomnost v Čechách vedle sv. Vavřince a sv. Petra a Pavla jasně podtrhuje ideové sepětí s Vyšehradem konce 11. století.

²⁰² KOSMAS 1923, 164; Příslušný text je interpolací Mnicha sázavského do Kosmovy kroniky. Text vznikl ve 12. století a dochoval se ve dvou rukopisech - Drážďanském a Vídeňském. Komentář k verzím rukopisů KOSMAS 1923, LXIII.

²⁰³ KUBÍN (pozn. 14) 121.

²⁰⁴ Ibidem 122.

²⁰⁵ Ibidem.

II. KAPITOLA 4 - Kostel sv. Pankráce v dalších staletích

Rotunda sv. Pankráce se později dočkala několika stavebních úprav. Zajímavostí ve stavebním vývoji je výskyt tří opukových základových kvádrů přistavených ke vnitřní lici lodi. Jejich pozice je naprosto symetrická, dá se tedy předpokládat i chybějící čtvrtý, který by se nacházel pod současným barokním pilířem. Spojením dvou a dvou diametrálně položených kvádrů se obě spojnice protnou uprostřed lodi rotundy. Jakou měly kvádrů funkce? Není pravděpodobné, že by se jednalo o základy pilířů podpírající ochoz.²⁰⁶ Mimo nevhodných rozměrů příliš malé rotundy, to především vylučuje důležité zjištění, že se uvnitř rotundy nenalezly žádné stopy po kúlových jamkách, které by ochoz či emporu podpíraly. Vzhledem k tvrdému šterkopískovému podloží Helena Olmerová vyloučila možnost, že by se jamky postupem času ztratily, byť by v nich byly zapuštěné jen kúly dřevěné.²⁰⁷ Druhým výkladem je míněno zaklenutí do té doby plochostropé lodi. Následným rozborem malt se totiž ukázalo, že přistavené kvádrů nepochází ze stejné časové vrstvy, jako byly stavěny základy rotundy. Po vyloučení možnosti zaklenutí kupolí,²⁰⁸ nakonec zvítězil názor, že se jednalo o zcela ojedinělé, a technologicky poměrně náročné, zaklenutí pomocí žebrové křížové klenby nad oválným půdorysem. Žebrová křížová klenba se ovšem v románské architektuře nevyskytovala,²⁰⁹ nutně tedy muselo dojít k přestavbě později. Tuto hypotézu podpírá další nález, tentokrát mimo vlastní kostelní prostor. Při vnější straně severní kostelní stěny byly odkryty základy čtvercové stavby se silou základového zdiva 90 cm.²¹⁰ Stavba není ke stávajícímu, a tedy i někdejšímu gotickému, kostelu připojena v pravém úhlu, nýbrž pod úhlem 27°. Je proto pravděpodobné, že byl objekt přistaven ještě k původní románské rotundě, která svým okrouhlým tvarem umožňuje napojení v podstatě kdekoliv. Shoda úhlů obou nedochovaných staveb navíc jistě není náhodná. Možnost, že by tato čtvercová stavba vznikla současně s okrouhlým kostelíkem další nálezové okolnosti nepodporují. Základy čtvercového objektu totiž stanuly na starších hrobech, jeden z nich byl dokonce překryt náhrobním kamenem.²¹¹ Za této situace Helena Olmerová na základě řady analogií určila čtvercový přístavek jako hranolovou věž.²¹² Existenci věže při kostele sv. Pankráce navíc doplňují raně novověká panoramata Prahy, která, byť jen na vzdáleném obzoru, zachycují

²⁰⁶ OLMEROVÁ (pozn. 1) 364.

²⁰⁷ Tuto skutečnost mi potvrdil i PhDr. Michal Tryml při osobním setkání v kostele sv. Pankráce 20.6.2008.

²⁰⁸ Dr. Olmerová uvádí, že kupole většinou nesly konsoly na stěně. To by ale stěna rotundy nemohla unést.

OLMEROVÁ (pozn. 1) 364.

²⁰⁹ Jiří ŠKABRADA: Konstrukce historických staveb, Praha 2006.

²¹⁰ OLMEROVÁ (pozn. 1) 367.

²¹¹ Dnes jsou náhrobní kameny umístěny v jižní kostelní stěně. **Obr. 21, Obr. 22**

²¹² OLMEROVÁ (pozn. 1) 366.

gotickou podobu kostela.²¹³ [23, 24, 25, 26, 27, 28] Dle dalších nálezových okolností se lze domnívat, že věž byla přistavěna v době, kdy se loď rotundy zaklenula žebrovou křížovou klenbou, k čemuž nemohlo dojít dříve než ve 13. století.²¹⁴ Funkce věže však není jednoznačná. Mohla sloužit přímo jako empora, či jako přístup na ní pomocí portálku, který mohl být umístěn pod čelo nové klenby kostela. Přítomnost panské tribuny byl ovšem vyloučen výzkumem, který nenašel žádné stopy po kúlových jamkách. Věž navíc stojí na severní straně kostela, což není pro tribunu příhodná pozice. Empora symbolizovala výlučné postavení vlastníka kostela a byla umístována zejména v západní části kostela, tedy přímo naproti hlavnímu oltáři.²¹⁵ Také je třeba vzít v potaz, že rozmach panských tribun vrcholil ve 12. století a v době kolem poloviny 13. století je již na ústupu.²¹⁶ Proti této domněnce se také staví písemné prameny, které mezi lety 1140-1148 dokládají darování kostela panem Asinem ostrovským benediktinům, tedy církevní instituci, jak již bylo uvedeno výše. Roku 1371 se pak v pražských konfirmačních knihách vyskytuje údaj, který mimo jiné praví, že patronátní právo ke kostelu sv. Pankráce vlastní vyšehradská kapitula a její hodnostáři. Svatyně tedy již potřetí změnila majitele, ve 14. století pak s jistotou víme, že byla využívána jako farní kostel.²¹⁷ Kdy došlo k předání vlastnických práv není pro mlčenlivost pramenů zřejmé, nabízí se však hypotéza, že s touto událostí souvisí výše zmíněné stavební úpravy. Pravděpodobněji se jeví funkce věže jako zvonice a její přízemní prostor jako vchod do kostela.²¹⁸ Náročnost okolního terénu, kdy jižní a jihozápadní část kostela bezprostředně sousedí s ostrým svahem, umožnila stavbu věže pouze na atypické severní straně. Dle síly základů se nelze domnívat, že by při stěně věže byly kamenné schody. I věž samotná mohla být ukončena lehkou dřevěnou či brázděnou konstrukcí, zastropení bylo patrně trámové, což by maximální šíře prostoru 5,60 m dovolovala.²¹⁹

U západní strany věže byl ještě objeven drobnější přístavek, v jehož základu se vykopala osmiboká křtitelnice. Přesto se o jeho funkci nedá s jistotou říci nic bližšího. Tento objekt je však k severní stěně kostela přistavěn již v pravém úhlu, lze tedy soudit, že vznikl se stavbou gotického kostela.

²¹³ Kolorovaný dřevořez Jana Kozla a Michala Peterle z Annenbergu z roku 1562 (toto vyobrazení dokonce uvádí patrocinium kostela). Dále dřevořez Jana Willenberga z roku 1601 a mědirytiny Filipa van den Boosche z roku 1601 a Jiljího Sadelra z roku 1606. František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985.

²¹⁴ Dr. Olmerová klade přestavbu spíše do 2. poloviny 13. století. OLMEROVÁ (pozn. 1) 367.

²¹⁵ Václav MENCL / Klára BENEŠOVSKÁ / Helena SOUKUPOVÁ: Předrománská a románská architektura v západních Čechách, Plzeň 1978.

²¹⁶ Václav MENCL: Panské tribuny v naší románské architektuře, in: Umění XIII, 1965, 29-62.

²¹⁷ „*ad ecclesiam parochialem s. Pankracii in Krussina prope Wissegradum*“. LC II, 50.

²¹⁸ OLMEROVÁ (pozn. 1) 367.

²¹⁹ Ibidem.

Archeologický výzkum tedy objevil nejstarší podobu pankrácké svatyně: románskou rotundu s apsidou patrně z přelomu 11. a 12. století, jejíž loď byla v průběhu 13. století zaklenuta křížovou žebrovou klenbou stojící na příporách, a ke které byla v průběhu 13. století přistavěna hranolová věž. Dále průzkum potvrdil existenci jednolodního gotického kostela s polygonálním závěrem v ose stávající barokní stavby, avšak nijak nedokázal přiblížit dobu přestavby. Prokazatelně gotická podoba kostela sv. Pankráce vstoupila do historie až s rokem 1648, kdy Prahu obléhala švédská vojska.²²⁰ Jezuita a historik Jiří Kruger (1608-1671) uvedl, že byl kostel sv. Pankráce srovnán se zemí císařskými vojsky pod vedením generála Rudolfa Coloreda, aby jej švédové nemohli použít jako opěrný bod při obléhání Prahy.²²¹ Tato zpráva by sama o sobě nebyla ničím zvláštní, pokud bychom se nezamysleli nad skutečností, že barokní kostel poměrně citlivě respektuje dispozici jeho středověkého předchůdce.[4] Polygonální závěr, jehož interiér byl zaoblen až v době baroka, působí silně gotizujícím dojmem. Stejně tak prostá podélná loď, zaklenutá teprve barokem pomocí vtažených pilířů. Nabízí se tedy pochybnost, zda-li byl gotický kostel skutečně definitivně „srovnán se zemí“, nebo jen výrazně pobořen. Další zvláštností se jeví stávající barokní zvonice, která svou výškou nevýrazně převyšuje krov samotného kostela. Její zvonově mansardová střecha s lucernou, též zvaná „vlašská čepice“,²²² odkazuje k baroknímu tvarosloví daleko výrazněji, než střecha vlastního kostela.[31] Čím byl tedy kostelík pro Pražany natolik nebezpečný, že musel být stržen? V této souvislosti je nutné vzpomenout na jinou slavnou bitvu, jíž se stal kostel sv. Pankráce aktivním účastníkem. Kronikář Václav Vavřínek z Březové nám ve své Husitské kronice velmi podrobně líčí obléhání Vyšehradu Pražany a jejich následnou bitvu s císařem Zikmundem poblíž, proběhnuvší roku 1420.²²³ Na počátku svého vyprávění sděluje, že „*Pražané tehdy takřka zbaveni pomoci jiných, jen sami se svými žoldněři obklíčili v neděli po Povýšení svatého kříže, což bylo dne 15. září, hrad Vyšehrad, položivše se se svými stany a baráky, kterým se obecně říkalo boudy, okolo kostela sv. Pankráce, a tak zabraňovali dovážeti potraviny na Vyšehrad, ale ponechali si volnou silnici do Pražského města.*“²²⁴ Historik Pavel Choc tuto volbu interpretuje jako zaujetí výhodné vojenské pozice na vyvýšeném místě oproti Vyšehradu, ze kterého měly pražské

²²⁰ Bez zmínky o osudu kostela sv. Pankráce. Václav LÍVA: Bouře nad Prahou aneb Švédové před Prahou a v Praze roku 1648, Praha 1948.

²²¹ Georgius CRUGERIUS: Majales Triuphi: Romano catholicae fortitudinis celebranti etiam hodie a posteris plnsensium, Ltomisslii 1669; KUBÍN (pozn. 14) 114.

²²² Jaroslav HEROUT: Staletí kolem nás, Praha / Litomyšl 2001⁵.

²²³ VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ (pozn. 83) 151.

²²⁴ Ibidem 64.

sbory velmi dobrý přehled o dění na hradě.²²⁵ I když si při pohledu od kostela sv. Pankráce směrem k Vyšehradu odmyslíte současnou městskou zástavbu, je zřejmé, že vynikající přehled o hradní ploše může poskytnout až věž přilehlého kostela.²²⁶ V husitských dobách mohla být věž jen stěží využita jako palebná pozice, což se dá přičíst začátkům rozvoje palebné technologie.²²⁷ Svou roli jistě hrála i vzdálenost kostela sv. Pankráce od Vyšehradu.²²⁸ V dobách 30leté války již bylo dělostřelectvo nedílnou součástí všech armád.²²⁹ Věž pankráckého kostela mohla sloužit jako výhodná pozorovatelná Vyšehradu i přilehlé části Nového Města. Zřejmě z tohoto strategického důvodu se při přestavbě kostela na konci 17. století již neobnovila středověká vysoká věž, nýbrž zbudovala jen nízká zvonice severovýchodně od presbytáře. Je tedy pravděpodobné, že kolem roku 1648 došlo k úplnému stržení věže, ale vlastní kostel jako celek zbořen nebyl. Naznačuje to dispozice barokní podoby i archeologický výzkum, který potvrdil existenci gotického kostelíka v ose dnešní stavby. Avšak vzhledem k tomu, že se ve vnitřních stěnách krovů presbytáře ani lodi nenachází žádné fragmenty středověkých okenních kružeb či jiných prvků, nelze hypotézu o nezboření sakrální stavby s určitostí potvrdit.[29, 30]

V následujícím vyprávění zasadil Vavřinec z Březové kostel sv. Pankráce do klíčové scény. Zikmundovo vojsko, oslabeno o pomoc vyšehradské posádky,²³⁰ nakonec podniklo

²²⁵ Pavel CHOC: Obléhání Vyšehradu a nová porážka Zikmundova, in: Pavel CHOC: Boje o Prahu za feudalismu, Praha 1957, 310-322.

²²⁶ Věž byla výraznou dominantou východního předpolí Vyšehradu, jak dokazují výše zmíněná raně novověká panoramata Prahy.

²²⁷ Jan DURDÍK: Husitské vojenství, Praha 1953; Eduard WAGNER / Jan DURDÍK / Zoroslava DROBNÁ: Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské, Praha 1956; Petr KLUČINA: Zbroj a zbraně. Evropa 6.-17. století, Praha / Litomyšl 2004.

²²⁸ Pražané umístili dva obléhací praky ke kostelu Panny Marie na Trávníčku a velkou pušku vložili přímo do kostela do otvoru proražené zdi. Palebná pozice byla od severní hradní brány pouhých 300 m. Zručný vyšehradský puškař si s praky hravě poradil, avšak dobře chráněná puška způsobila hradní posádce nemalé škody. CHOC (pozn. 225) 311.

²²⁹ Petr KLUČINA: Třicetiletá válka. Obraz doby 1618-1648, Praha / Litomyšl 2000; Vladimír DOLÍNEK / Jan DURDÍK: Historické zbraně, Praha 2008; Vladimír DOLÍNEK: Palné zbraně, Praha 2004³.

²³⁰ Hladem vysílená posádka Vyšehradu nakonec 28. října 1420 uzavřela jménem vrchního hejtmána Jana Všembery z Boskovic s Pražany, pod vedením hejtmána Hynka Krušiny z Lichtenburka, smlouvu o vydání Vyšehradu. Pokud by se posádka nepodařilo zásobovat do 31. října, odevzdá se Vyšehrad 1. listopadu v devět hodin ráno do rukou Pražanů. Ti měli obleženým zajistit bezpečný odchod z hradu se všemi osobními zbraněmi. Zikmund nakonec dorazil připraven k bitvě až 1. listopadu po deváté hodině ranní. Jan Všembera k nelibosti mnohých žoldněřů, zejména německých, vyjednané slovo dodržel a k císařskému útoku se již nepřidal. Pražané pak po vítězné bitvě skutečně nechali posádku hradu v pokoji odejít. Úmluvu se Vavřincovi z Březové podařilo zachytit v následujícím znění: „*My, Jan Boskovec, seděním v Brandýse, haytman, A. B. C. D. tec. i všecka obec rytieřská i všelikterá jiná tudiež na Vyšehradě v této mieře obležená vyznáváme listem tiemto všem, ktož jej uzříe nebo štuc uslyšíe, že jsme takúto úmluvu učinili a moci tohoto listu činíme s urozenými pány Hynkem řečeným Krušina z Lichtenburka, Viktorínem z Kunstatu odjinud z Poděbrad, Hynkem z Kolštejna odjinud z Walštejna, Prokopem z Ústie, Janem z Lichtenburka a slovuťným panoší Mikulášem z Husi a s opatrnými purkmistry, konšely i obcemi Velikého i Nového měst Pražských i se vsí obcí rytieřskou i jinú všelikterú, kteráž leža la a leží tudiež před Vyšehradem a před námi neb kdežkolivěk okolo Vyšehradu, nás dobývajíc, že byľoli by, že bychom my na Vyšehradě, jsúc tak obleženi, nebyli do čtvrtka nynie do najprvé přístieho a ten den celý rytieřskou moci zřietedně a špíze podáním hojným retováni, toho za retunk počítajíc, ač by nám co málo do dvacet nebo do XXX*

útok na pražské ležení ze dvou stran. Čelní úder na ohrazený tábor kolem kostela svedli obávaní Uhři,²³¹ podpurný útok se pak měl prosadit přes ostrý jižní svah s řadou rybníčků a močálů.²³² [32] Volba takto náročné pozice vyplynula z hádky, kterou svedli moravští páni toho rána s císařem.²³³ Současně vedený úder z počátku Pražany zahnal až ke kostelu sv. Pankráce, kolem kterého se těsně shlukli. Tam se ovšem vrchní hejtmán Hynek Krušina z Lichtenburka postavil svým vyděšeným spolubojovníkům do cesty a silným hlasem zvolal: „Ó milý bratři, vraťte se zase a buďte dnes statečnými rytíři v boji Kristově, protože se vede ne náš boj, nýbrž Boží; uvidíte totiž, že Pán Bůh vydá všechny nepřátele naše a Boží v ruce naše.“²³⁴ Mezi obránci pak vznikl pokřik „běží nepřátele, běží“,²³⁵ a útočníci byli vskutku zahnaní od náspů a příkopů tábora po všech stranách. Zdá se, že se slovy pana Krušiny se do obrany ohrožené linie zapojily i oddíly do té doby vyčkávající v záloze.²³⁶ Na náhlý protiútok pražských jednotek nedokázal Zikmund zareagovat včasným posláním svých záloh a bitva se proměnila ve zmatený císařův úprk. Pod ranami cepů padlo mnoho českých pánů z řad české vyšší šlechty,²³⁷ některé z nich se však pánům na straně kališníků od selské zloby podařilo

mier špíze bylo podáno: tehdy my, Jan Borkovec, A. B. C. etc. i jiní všichni svrchupsaní slíbili jsme a slibujem dobrou věru křesťanskou pod ztracením cti i viery naše, beze vše zlé lsti i všech jiných výmluv a dovtipuoov ihned v pátek nazajtršie v hodinu patnádstú na počátku beze vše nesnáze a otpory všelijaké hradu svrchupsaného, jenž slove Vyšehrad, na kterémž jsme obleženi, panu Hynkovi Krušinovi a jiným pánóm a obce svrchupsaným mocně postúpiti a jej v jich moc dáti se všemi puškami, prachem i vši střielbú kromě ručnic našich vlastních.

A v té mieře křesťanské příměrie s nimi se všemi slibujem náš dobrou věru držeti z našich příkopuoov nevycházejíc do té hodiny patnádsté svrchupsané, leč by král Zigmund na ně svú mocí přitáhl, tehdy bychom jemu mienili z druhé strany pomocni býti. Pak-li bychom toho neučinili a jim toho hradu, na němž jsme obleženi, v tu hodinu skutečně nepostúpili, tehdy tiemto listem sami se cti i viery naše odsuzujem a odvoláváme, a chcem, aby nám i každému z nás na věky od nižádného veřeno nebylo, než abychom jmieni byli za takové, kteříž cti ani viery nemají. Tomu na svědomie my svrchujmenovaní za se i za všecku obec rytieřskou i jinú s námi obleženú pečeti naše vlastnie s naším dobrým vědomím dobrovolně a bez prinucenie k tomuto listu jsme přivěšili. Jenž jest dán v obležení našem tudiež na Vyšehradě léta od narozenie syna božieho 1420, ten ponděli den svatých Šimon a Judy, apoštoluoov pána Jezu Krysta.“ VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ (pozn. 83) 158-161; CHOC (pozn. 225) 315; širší pozadí též Petr ČORNEJ: Velké dějiny zemí koruny České, svazek V. 1402-1437, Praha 2000; František ŠMAHEL: Husitské Čechy, Praha 2001.

²³¹ CHOC (pozn. 225) 316; Josef JANÁČEK: Vyprávění o Vyšehradu, Praha 1964.

²³² Wácslav Wladiwoj TOMEK: Dějepis města Prahy. Díl IV., Praha 1879.

²³³ Vavřinec z Březové zaznamenal událost takto: „A když šlechtici z králova vojska viděli, že Vyšehradští nezamyšlejí podporovati krále a že se Pražané opevnili velmi silnými příkopy, radili králi, aby upustil od útoku na Pražany, chce-li se uvarovati těžké ztráty svého vojska. A on jim pravil: „Chraň Bůh, neboť dnes naprosto musím bojovati s těmi sedláky.“ Pan Jindřich z Plumlova ho vlídně oslovil a řekl: „Vězte, pane králi, že dnes utrpíte velikou škodu a s hanbou odejdete. Já totiž,“ pravil, „se velmi bojím selských cepů.“ A král mu řekl: „Vím, že vy Moraváci jste bázlivi a mně ne věrní.“ A onen, totiž řečený pan Jindřich, s ostatními moravskými pány hned sesedavše s koní, pravili: „Hle, již jsme hotovi jíti, kam rozkazuješ, a budeme tam, kde ty, králi, nebudeš.“ A hned jim král ukázal místo nejnebezpečnější nade všechna, aby nastoupili na nižší straně, totiž při mokřinách a rybníčcích, a mužně na Pražany zaútočili; Uhrům však rozkázal, aby sestoupili z vyšší strany po silnici a na oně straně napadli pražské vojsko.“ VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ (pozn. 83) 165.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Ibidem.

²³⁶ CHOC (pozn.225) 317.

²³⁷ Kronikář zmiňuje ty významnější z nich. Mimo výše uvedených to byli: Jaroslav z Veselí, Vok z Holštejna, Hynek z Malenovic, Albrecht z Chotěnova, Vilém řečený Zajíc ze Židlochovic, Petr ze Šternberka, Racek z Ryžmberka, Vácslav z Klučova, Aleš Krk Soběšín, Janek Sekretář a další. Vavřinec z Březové pokračuje: „ti

uchránit. Těžce ranění Jindřich z Plumlova a Jindřich Lefl z Lažan, který kdysi hostil Mistra Jana Husa na svém hradu Krakovci,²³⁸ se dokonce u kostela sv. Pankráce před smrtí vyzpovídali a přijali podobojí.²³⁹ Císař se na útěku jen krátce zastavil až u Českého Brodu, kde pohřbil několik padlých, a pak se odebral do Kutné Hory.²⁴⁰

Mocné vítězství, které stálo pražany pouze 30 bojovníků, zatímco Zikmund ztratil na 500 mužů,²⁴¹ bylo po dvou dnech, 3. listopadu, oslaveno početným procesím směřujícím ke kostelu sv. Pankráce. Zástupy všech mužů i žen z města vedli kněží nesoucí Kristovo tělo pod nebesy.²⁴² Na místě vybojovaného vítězství oslavným zpěvem vzdali díky Bohu a až po té kněží dovolili pohřbít padlé.²⁴³

Z uvedených událostí dr. Olmerová usoudila, že roku 1420 již musela gotická podoba kostela sv. Pankráce stát. Těžko si dokázala představit, že by malá románská rotunda sloužila jako opěrný bod v bitvě, a že by posléze pojmula takový zástup věřících při oslavném procesí.²⁴⁴ Vznik gotické fáze byl i na uměleckohistorickém základě určen do 14. století,²⁴⁵ Jan Sommer dokonce specifikoval možnou přestavbu do jeho první půle.²⁴⁶ Dataci snad mimo odhaleného půdorysu napomohlo i sanktuárium zakončené oslím hřbetem zazděné v jižní kostelní stěně.[6] Bohužel nikdo z uvedených autorů přesněji nespecifikoval důvody, které je k tomuto závěru dovedly. Avšak přestavbě ve 14. století by odpovídala i zvýšená stavební aktivita na Vyšehradě za panování Karla IV.

Panovníkova koncepce českého státu se velkou měrou odrážela i v nové ideové náplni Vyšehradu.²⁴⁷ Ten hrál významnou roli zejména při korunovaci panovníka, či jak zní staročeský termín „na království svěcení“.²⁴⁸ Již dřívější přemyslovský korunovační řád, v základech inspirovaný korunovačním řádem německým,²⁴⁹ stanovoval Vyšehrad jako místo,

s četnými jinými pány a rytíři země České a moravské byli jako vepři ukrutně zahubeni a ihned ze všeho brnění a šatů až po spodky vyslečení. VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ (pozn. 83) 165-166.

²³⁸ CHOC (pozn. 225) 317.

²³⁹ VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ (pozn. 83) 165.

²⁴⁰ CHOC (pozn. 225) 318.

²⁴¹ 400 mužů padlo přímo v boji, dalších 100 raněných se dostalo do zajetí či zemřeli na útěku. CHOC (pozn. 225) 318; Vavřinec z Březové uvádí také 400 padlých a další stovku, která padla za obět' těžkým ranám z bitvy. VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ (pozn. 83) 166; Petr Čornej hovoří o 300 padlých bojovnících. ČORNEJ (pozn. 230) 276.

²⁴² VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ (pozn. 83) 167.

²⁴³ Kronikář srdceryvně líčí žal nad zákazem kněžíh ihned pohřbít císařské vojáky, kteří leželi rozesteti po vinicích a polích. Zmiňuje, že někteří zbožní křesťané nevydrželi a potají v noci pochovali několik padlých v příkopech. VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ (pozn. 83) 166.

²⁴⁴ OLMEROVÁ (pozn. 1) 362.

²⁴⁵ Ibidem.

²⁴⁶ SOMMER (pozn. 12) 93.

²⁴⁷ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 33.

²⁴⁸ František KAVKA: Karel IV. Historie života velkého vladaře, Praha 2002.

²⁴⁹ Josef CIBULKA: Český řád korunovační a jeho původ, Praha 1934.

kde česká elita vzdává panovníkovi v předvečer jeho korunovace hold.²⁵⁰ Karel IV. obnovil tuto tradici a dokonce ji právně zakotvil ve svém nově vydaném Korunovačním řádu krále českého.²⁵¹ Pod panovníkovým dohledem pak v 70. letech 14. století vznikla, k větší slávě českého jména v tehdejší evropské lidstvu,²⁵² kronika Přibíka Pulkavy z Radenína, která interpretuje dějiny českého státu od dob nejstarších po rok 1330.²⁵³ Hlavní osu tvoří „gesta principum“, tedy činy vládců, které autor v intencích Karla IV. účelně podporuje pečlivě doloženými listinami.²⁵⁴ Nebojí se však manipulovat s hlavním dějem ve prospěch ideového naplnění díla, nebo dokreslovat historické nepřesnosti dle panovníkova přání.²⁵⁵ Ve vztahu k Vyšehradu například Přibík rozšířil výklad o královské korunovaci Vratislava II., kterou vyličil v naprostém souladu s ustanovením Karlova korunovačního řádu.²⁵⁶ Dále například na rozdíl od Kosmy uvedl,²⁵⁷ že Vyšehrad založila kněžna Libuše; odtud vládla celé zemi, odtud nechala poslat pro Přemysla Oráče, a kde byl nakonec bájný kníže všemi pány slavnostně posazen na knížecí stolec a s Libuší spojen manželstvím.²⁵⁸

V takovém ovzduší bylo nanejvýš žádoucí, aby se z „nejstaršího“ hradu českých dějin opět stala reprezentativní rezidence. Rezidence o to honosnější, že měla být i vstupní branou do nově zakládaného Nového Města pražského a navíc pokladnicí říšských klenotů.²⁵⁹ Důvodem výstavby Nového Města nebyla jen zcela vyčerpaná kapacita stávajících pražských měst, nýbrž nové ideové naplnění Prahy jako důstojného sakrálně-mocenského centra římské říše.²⁶⁰ Položením základního kamene Nového Města, 26. března 1348,²⁶¹ započala horečná stavební aktivita, bezprostředně se dotýkající i Vyšehradu. Dle kronikáře Beneše Krabice z Weitmile byl Vyšehrad opásán novými hradbami, věžemi a branami, stejně jako Nové Město a to během krátkých dvou let 1348-1350.²⁶²

²⁵⁰ Ibidem 161-176.

²⁵¹ Ibidem 74-185; Jaromír HOMOLKA: Ráno a večer. Počátek korunovačního ceremoniálu podle řádu Karla IV., in: Martin NODL / Petr SOMMER / Eva DOLEŽALOVÁ (ed.): Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, Praha 2004, 169-188.

²⁵² Zdeněk KALISTA: Karel IV. Jeho duchovní tvář, Praha 2007².

²⁵³ Přibík z RADĚNÍNA, řečený PULKAVA: Kronika Česká, in: Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby Karla IV, Praha 1987, 269-439.

²⁵⁴ Marie BLÁHOVÁ: Přibíka Pulkavy z Radenína Kronika Česká, in: Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 572-580.

²⁵⁵ KAVKA (pozn. 248) 295.

²⁵⁶ BLÁHOVÁ (pozn. 258) 574.

²⁵⁷ Kosmas nazývá její sídlo Libušín. KOSMAS 1923, 11.

²⁵⁸ Přibík z RADĚNÍNA, řečený PULKAVA (pozn. 253) 273-274.

²⁵⁹ SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 33.

²⁶⁰ Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973; Kateřina KUBÍNOVÁ: Imitatio Romae. Karel IV. a Řím, Praha 2006.

²⁶¹ LORENC (pozn. 260) 91.

²⁶² Beneš KRABICE z WEITMILE: Kronika Pražského kostela, in: Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 173-268.

Nová hradní fortifikace v nejdůležitějších obrysech stanula na starší přemyslovské, což je dáno zejména hranou skalnatého ostrohu.²⁶³ Nové podoby se dočkala západní brána, později zvaná Špička, ze které vedla cesta do jižních stran království. Ani vnitřní podoba Vyšehradu neušla změnám. Byl vytyčen nový palácový okrsek a došlo k přestavbě románské baziliky na gotický chrám.²⁶⁴ Dále na Vyšehradě vznikl kostelík sv. Jana Stětí a stavební aktivita neunikla ani přilehlému podhradí, kde byl vybudován kostel Pokory Panny Marie (sv. Alžběty).²⁶⁵

Čilý stavební ruch se mohl dotknout i rotundy sv. Pankráce, která stejně jako zastaralý Vyšehrad, neodpovídala reprezentativní formě, jakou Praze vtiskl Karel IV. Podporou této hypotézy je skutečnost, že se Vyšehrad stal jednou z hlavních brán do Nového Města.²⁶⁶ Jak známo, při této cestě kostel sv. Pankráce stál. Ideové sepětí je v tomto případě stejně silné jako bylo v dobách Vratislava II. Patrocinium nadále plně odpovídalo císařově koncepci. Karel IV. totiž vědomě budoval Prahu jako nový Řím.²⁶⁷

²⁶³ František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad a Karel IV., in: Staletá Praha IX, 1979, 103-125.

²⁶⁴ V místech starého přemyslovského paláce, jak jej nově lokalizovala Helena Soukupová, byla již plně usídlena kapitula, která statky dostala od krále Jana Lucemburského roku 1322. Karel IV. tedy musel pro novou rezidenci zvolit jinou polohu. Tomu se musela přizpůsobit i poloha kolegiálního chrámu. Východní chór románské baziliky navíc zasahoval do nově vytyčené cesty od Jeruzalémské brány. Románský chrám se celý strhl a jeho gotický následovník byl postaven dále směrem na západ. SOUKUPOVÁ (pozn. 122) 34.

²⁶⁵ KAŠIČKA / NECHVÁTAL (pozn. 263) 121-122.

²⁶⁶ LORENC (pozn. 260) 89.

²⁶⁷ KUBÍNOVÁ (pozn. 260) 221-237.

III. ZÁVĚR

Takřka tisíciletá historie kostela sv. Pankráce nabídla řadu otázek k zamyšlení. Některé z nich se dají vysvětlit celkem snadno, ty zásadnější lze objasnit jen stěží. V nejdůležitější otázce, kterou je vznik původní rotundy, nám ani archeologický výzkum nedokázal jednoznačně odpovědět. Pro vysvětlení nepochopitelné polohy a ojedinělého patrocinia se poukazuje na blízký Vyšehrad. I když se jedná o ideové spříznění a fakticky se nedá nijak doložit, přesto nepovažuji problematiku za neřešitelnou. Cenná studie Petra Kubína otevřela cestu dalšímu badání a já se na příkladu přemyslovského Vyšehradu pokusil tyto závěry také podložit. Zcela v duchu analogií s ostatními panovnickými sídli v Německu se nabízí myšlenka, zda-li se kostel sv. Pankráce neobjevoval i při tamních rezidencích. Bohužel se to nepotvrdilo. Němečtí badatelé Hubertus R. Drobner a A. Z. Huisman, kteří se zabývali kultem sv. Pankráce, nabízejí přehled kostelů sv. Pankráce v německých zemích a ani jeden se nevyskytuje v sídlech jako je Merseburg, Magdeburg či Kolín nad Rýnem. Pokud se v budoucnu potvrdí přítomnost kostelů tohoto zasvěcení u dalších panovnických sídel, byl by to nesporný důkaz i o funkci pražské svatyně.

Velkou neznámou je také gotická podoba. I když přibylo historických zmínek, stále se hovoří pouze o kostele sv. Pankráce. Bez bližší specifikace. Archeologický výzkum byl schopen potvrdit jen jeho existenci a polohu v základech dnešní stavby. V této mlze historických souvislostí nám ovšem opět pomáhá nedaleká stavební aktivita na Vyšehradě. Opřel jsem se o tvrzení Heleny Olmerové i Jana Sommera, že kostel byl přestaven ve 14. století a při prostudování ideového naplňování Vyšehradu, a Prahy celkově, Karlem IV., jsem se nemohl ubránit paralele s dobou Vratislava II. Tento zájem o „modernizaci“ kostela sv. Pankráce rovněž přičítám jeho strážné funkci, jak ji dříve formuloval Petr Kubín.²⁶⁸ Nic přitom neodporuje tomu, že v tuto dobu sloužil již jako farní kostel při vsi Krušině. Mít v předpolí „nového Říma“ starobylou svatyni s patrocinium sv. Pankráce bylo jistě i pro Karla IV. symbolicky významné. A nebo se o změnu patrocinia zasloužil až Karel IV.? I kdybychom přijali hypotézu, že měla pankrácká svatyně původně jiné patrocinium a ke změně došlo nedlouho před rokem 1352, kdy se objevuje v registru papežského desátků, ideovou spřízněnost s Vyšehradem to nakonec zesiluje.

Divoké události během husitských nepokojů, pokles významu Vyšehradu i jeho přestavba na barokní pevnost v 17. století,²⁶⁹ roztrhly tento křehký vztah a v současnosti

²⁶⁸ KUBÍN (pozn. 14) 122.

²⁶⁹ NECHVÁTAL (pozn. 4) 134-136.

nebývá pankrácký kostelík obecně vnímán jako součást vyšehradské historie. Dnes nadále slouží jako farní kostel. Díky podzemní dráze trpí otřesy, které se projeví podélnou trhlinou v klenbě přes celou délku hlavní lodi. Ani velká rekonstrukce v roce 2000 tomu nedokázala zabránit.

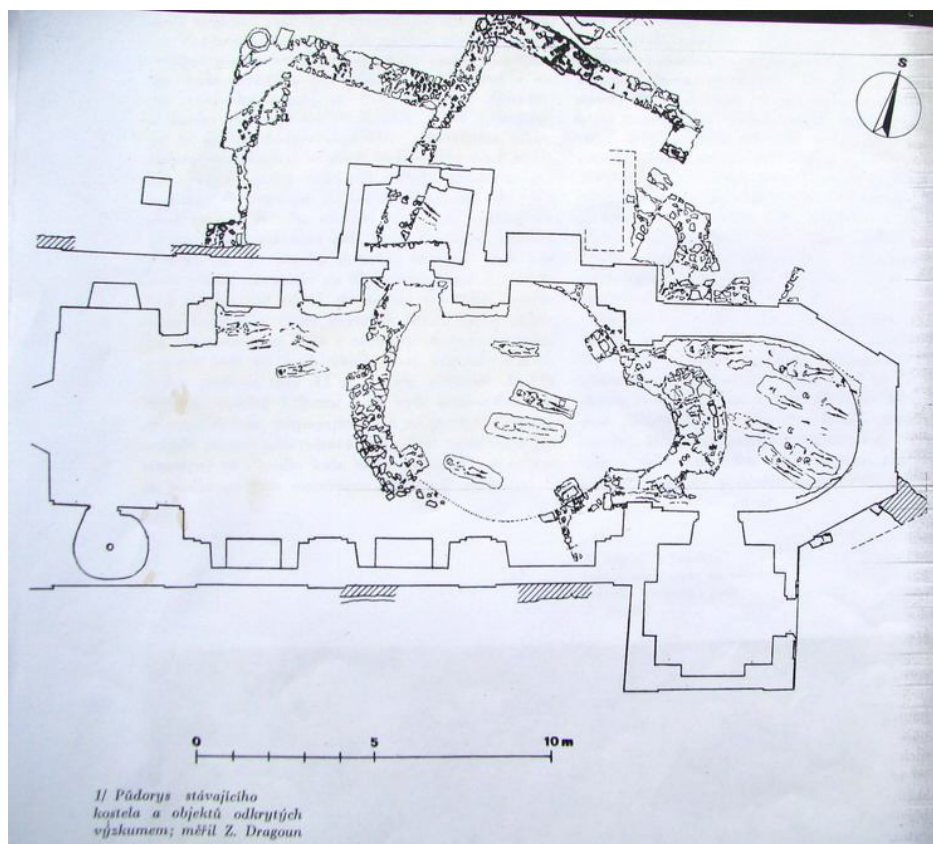
Je pozoruhodné, že pro obě ranná období této svatyně je společná absence důležitých vodítek k jakémukoliv přesnému datování. V obou případech rozsáhlejší stavební aktivity vstupuje „jakoby náhodně“ do dějin kostela jediný svědek - Vyšehrad. Jakmile se toto sídlo ocitlo ve stínu zájmu své doby, objevily se ke kostelu sv. Pankráce důležité informace. Ať je to například listina Přemysla Otakara I. údajně z roku 1205, nebo zmínka jezuity a historika Jiřího Krugera ze 17. století. Jedny z posledních významných stavebních aktivit na Vyšehradě se odehrály během 2. poloviny 17. století a jistě je zajímavé, že i kostel sv. Pankráce dostal v tuto dobu svou současnou podobu. Souvislost s Vyšehradem je však v tomto případě již zcela vyloučena. Příčiny přestavby byly dány důsledkem obléhání švédských vojsk a ani Vyšehrad v této době nereprezentoval žádné mocenské ideály.

Třikrát během své existence změnil kostel sv. Pankráce svou podobu, třikrát došlo i k razantní změně přilehlých vyšehradských hradeb. Barokní přestavby obou objektů v podstatě zůstaly zachovány až do současnosti. I tato symbolická okolnost odkazuje ke spříznění pankrácké svatyně s tímto významným hradem českých dějin.

IV. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1. Praha, kostel sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od severu.

2. Půdorys kostela sv. Pankráce s odkrytými nálezy.

3. Praha, kostel sv. Pankráce, přístavek na severní straně z 19. století.

4. Praha, kostel sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od severovýchodu.

5. Praha, kostel sv. Pankráče, kolem 1700, pohled od západu.

6. Gotické sanktuárium v jižní stěně kostela sv. Pankráče.

7. Praha, interiér kostela sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od západu k východu.

8. Praha, interiér kostela sv. Pankráce, kolem 1700, pohled na jižní stěnu.

9. Praha, interiér kostela sv. Pankráce, kolem 1700, pohled na klenbu s lunetami.

10. Praha, interiér kostela sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od východu k západu.

11. Sv. Pankrác, kolem poloviny 18. století, nástěnná malba, Praha, kostel sv. Pankráce.

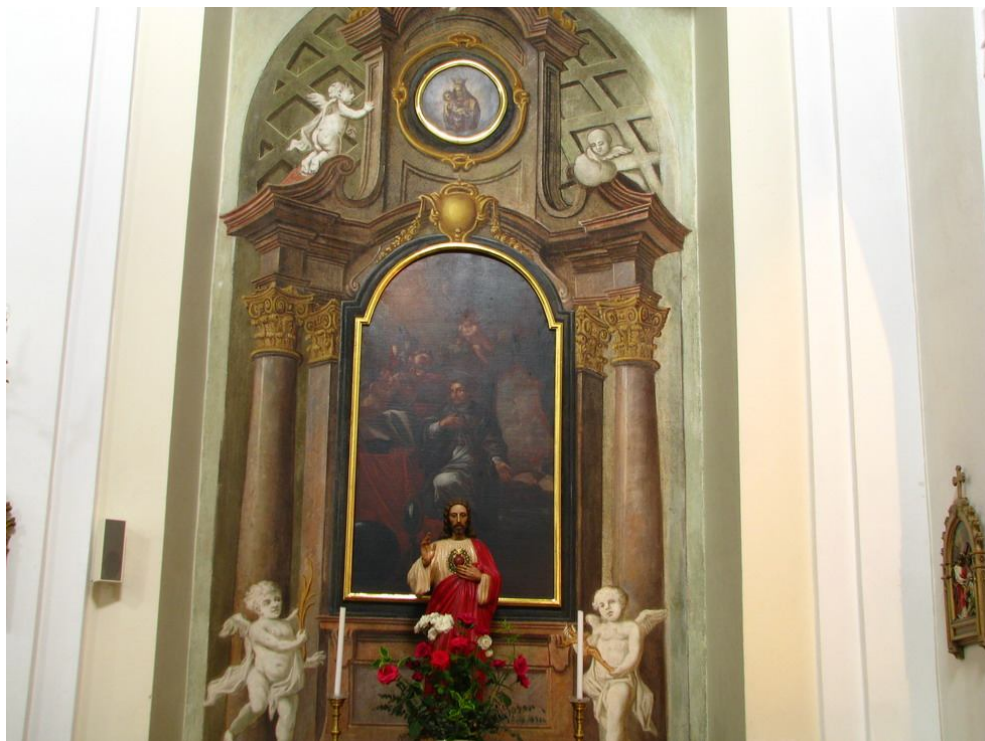
12. Anděl s ratolestí, kolem poloviny 18. století, nástropní malba, Praha, kostel sv. Pankráce.

13. Svatý František Xaverský, kolem poloviny 18. století, olej na plátně, Praha, kostel sv. Pankráce.

14. Svatý Václav, kolem poloviny 18. století, olej na plátně, Praha, kostel sv. Pankráce.

15. Svatý Ignác z Loyoly, kolem poloviny 18. století, olej na plátně, Praha, kostel sv. Pankráče. Foto: autor.

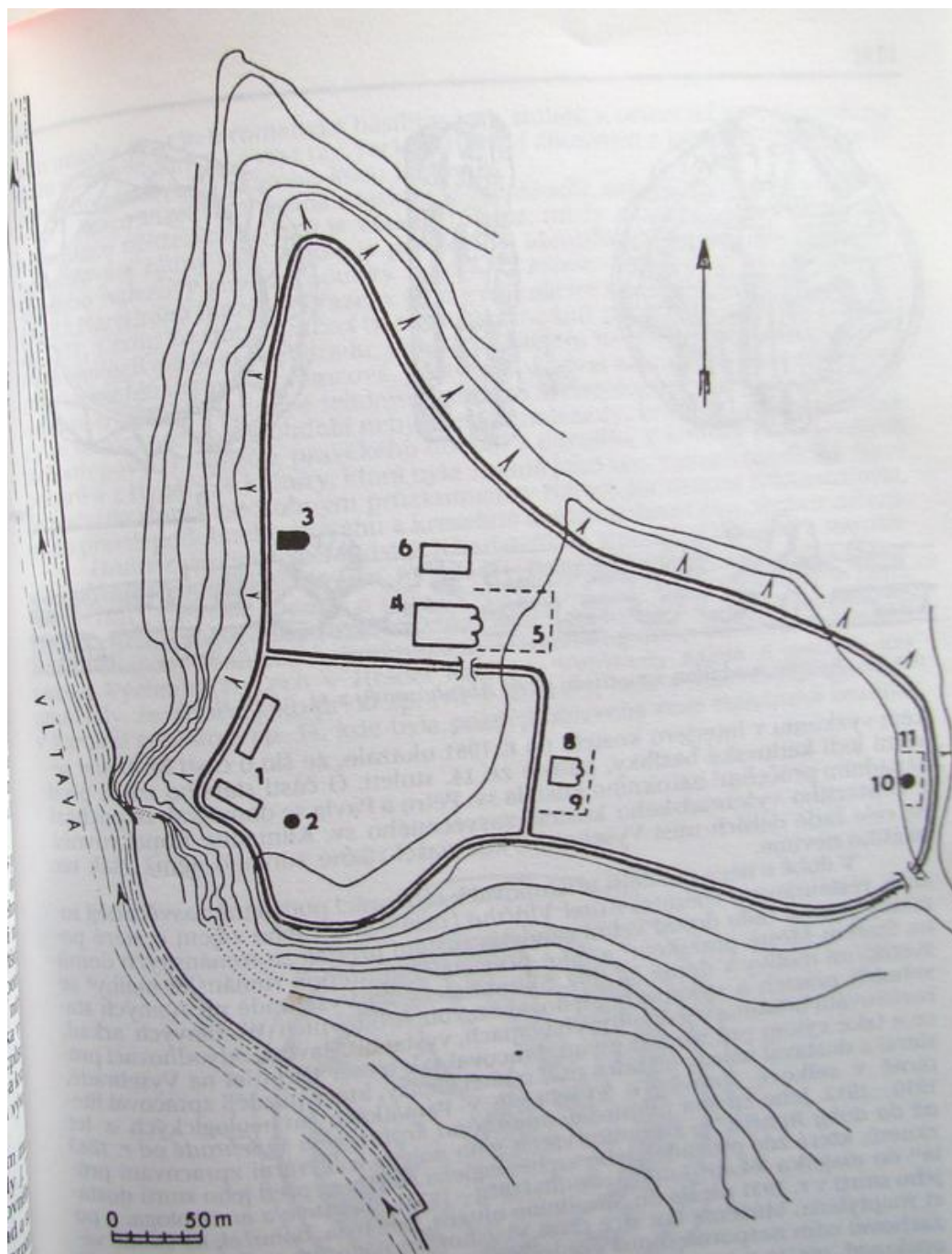
16. Svatý František z Assisi, kolem poloviny 18. století, nástěnná malba, Praha, kostel sv. Pankráče.

17. Svatá rodina, kolem poloviny 18. století, olej na plátně, Praha, kostel sv. Pankráce.

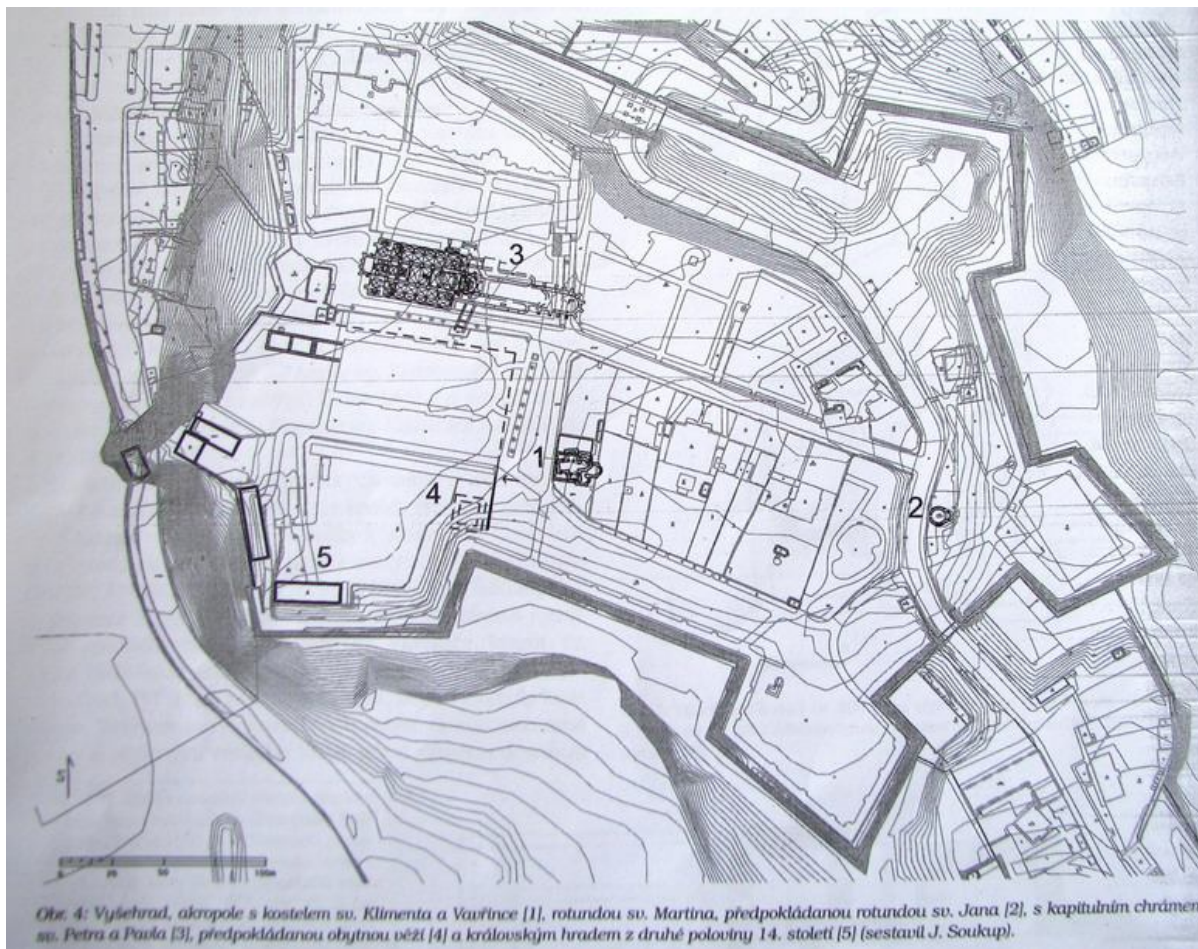

18. Nález hrobů uvnitř lodi rotundy sv. Pankráce.

19. Rekonstrukce Vyšehradu z konce 11. až 12. století. (podle Bořivoje Nechvátala):

1 - knížecí a královský palác, 2 - rotunda sv. Jana Evangelisty, 3 - kostel sv. Klimenta, 4 - bazilika sv. Petra a Pavla, 5 - hřbitov u baziliky, 6 - kapitulní dům, 8 - bazilika sv. Vavřince, 9 - hřbitov u baziliky, 10 - rotunda sv. Martina, 11 - hřbitov u rotundy.

20. Rekonstrukce středověkého Vyšehradu (podle Heleny Soukupové):

1 - akropole s kostelem sv. Klimenta a Vavřince, 2 - rotunda sv. Martina a předpokládaná rotunda sv. Jana, 3 - kapitulní chrám sv. Petra a Pavla, 4 - předpokládaná obytná věž knížecího paláce Přemyslovců, 5 - královský hrad z druhé poloviny 14. století.

21. Náhrobek nalezený při archeologickém výzkumu. Dnes zazděn v jižní stěně kostela sv. Pankráce.

22. Náhrobek nalezený při archeologickém výzkumu. Dnes zazděn v jižní stěně kostela sv. Pankráce.

23. Jan Kozel a Michal Peterle z Annaberku: Vyšehrad z panoramatu Prahy, 1562, dřevorez.

24. Jan Kozel a Michal Peterle z Annaberku: Vyšehrad z panoramatu Prahy, 1562, dřevořez.
Detail.

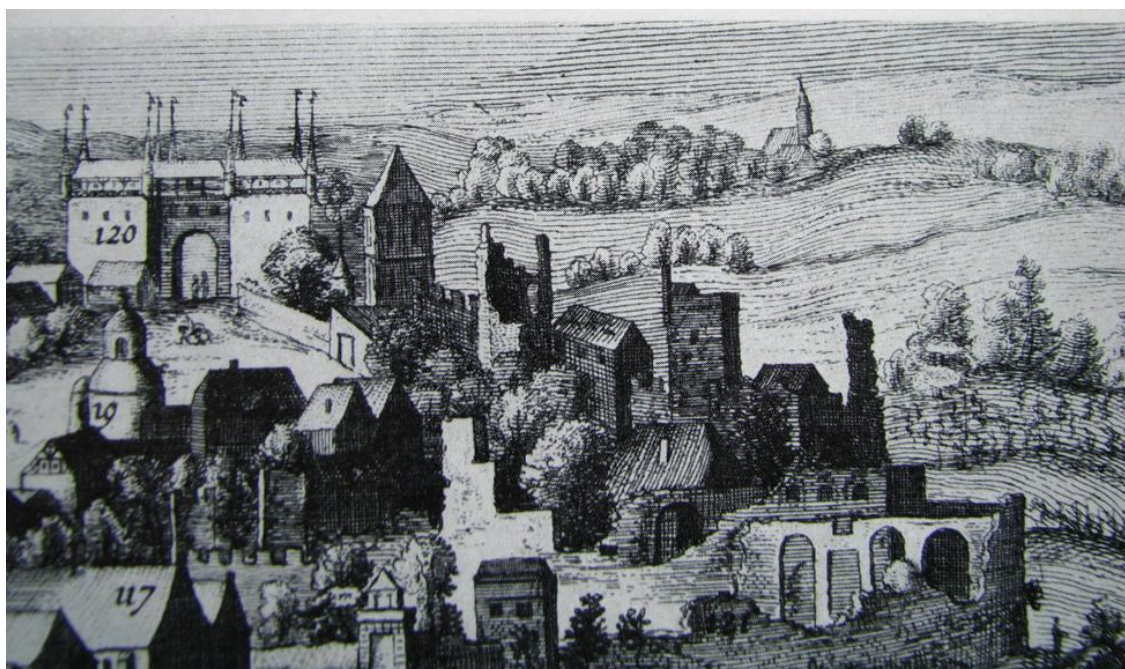
25. Jan Willenberg: Výřez z pohledu na Prahu, 1601, dřevořez.

26. Jan Willenberg: Výřez z pohledu na Prahu, 1601, dřevořez. Detail.

27. Filip van den Boosche: Výřez z pohled na Prahu, 1618, mědiryt.

28. Jiljí Sadeler: Výřez z pohledu na Prahu, kolem 1606, mědiryt.

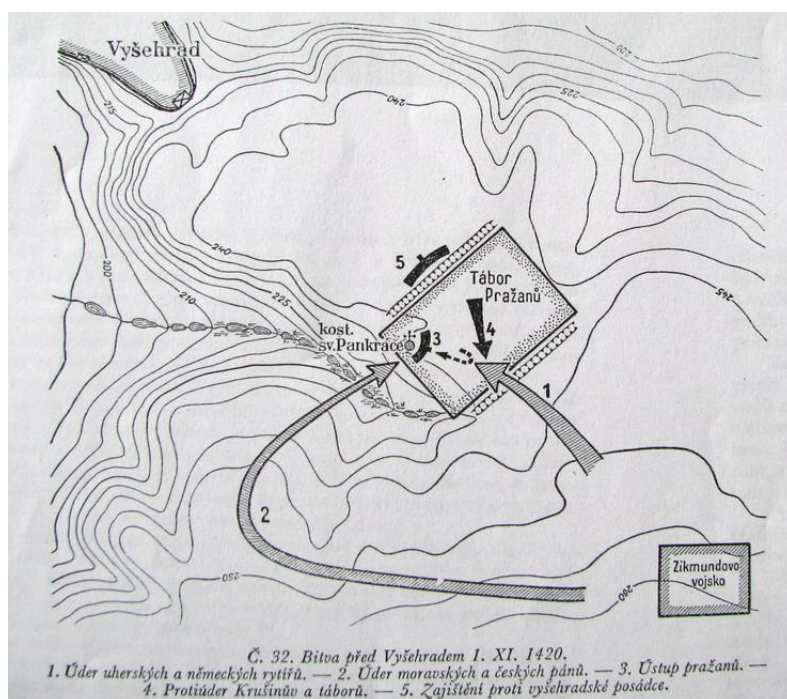
29. Pohled do prostoru nad zaklenutým prostorem presbytáře kostela sv. Pankráce.

30. Pohled do prostoru nad zaklenutým prostorem presbytáře kostela sv. Pankráce.

31. Praha, zvonice při kostele sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od východu.

32. Plánek bitvy u Vyšehradu (podle Pavla Choce).

V. SEZNAM VYOBRAZENÍ

a) fotografie

1. Praha, kostel sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od severu. Foto: autor.
3. Praha, kostel sv. Pankráce, přístavek na severní straně z 19. století. Foto: autor.
4. Praha, kostel sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od severovýchodu. Foto: autor.
5. Praha, kostel sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od západu. Foto: autor.
6. Gotické sanktuárium v jižní stěně kostela sv. Pankráce. Foto: autor.
7. Praha, interiér kostela sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od západu k východu. Foto: autor.
8. Praha, interiér kostela sv. Pankráce, kolem 1700, pohled na jižní stěnu. Foto: autor.
9. Praha, interiér kostela sv. Pankráce, kolem 1700, pohled na klenbu s lunetami. Foto: autor.
10. Praha, interiér kostela sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od východu k západu. Foto: autor.
11. Sv. Pankrác, kolem poloviny 18. století, nástěnná malba, Praha, kostel sv. Pankráce. Foto: autor.
12. Anděl s ratolestí, kolem poloviny 18. století, nástropní malba, Praha, kostel sv. Pankráce. Foto: autor.
13. Svatý František Xaverský, kolem poloviny 18. století, olej na plátně, Praha, kostel sv. Pankráce. Foto: autor.
14. Svatý Václav, kolem poloviny 18. století, olej na plátně, Praha, kostel sv. Pankráce. Foto: autor.
15. Svatý Ignác z Loyoly, kolem poloviny 18. století, olej na plátně, Praha, kostel sv. Pankráce. Foto: autor.
16. Svatý František z Assisi, kolem poloviny 18. století, nástěnná malba, Praha, kostel sv. Pankráce. Foto: autor.
17. Svatá rodina, kolem poloviny 18. století, olej na plátně, Praha, kostel sv. Pankráce. Foto: autor.
18. Nález hrobů uvnitř lodi rotundy sv. Pankráce. Foto: autor.
21. Náhrobek nalezený při archeologickém výzkumu. Dnes zazděn v jižní stěně kostela sv. Pankráce. Foto: autor.
22. Náhrobek nalezený při archeologickém výzkumu. Dnes zazděn v jižní stěně kostela sv. Pankráce. Foto: autor.
29. Pohled do prostoru nad zaklenutým prostorem presbytáře kostela sv. Pankráce. Foto: autor.
30. Pohled do prostoru nad zaklenutým prostorem presbytáře kostela sv. Pankráce. Foto: autor.

autor.

31. Praha, zvonice při kostele sv. Pankráce, kolem 1700, pohled od východu. Foto: autor.

b) reprodukce

2. Půdorys kostela sv. Pankráce s odkrytými nálezy. Reprodukce z článku: Helena OLMEROVÁ: Stavební historie pražského kostela sv. Pankráce, in: Umění XXIV, 1976, 360.
19. Rekonstrukce Vyšehradu z konce 11. až 12. století. (podle Bořivoje Nechvátala).
Reprodukce z článku: Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad a archeologie, in: Jirí HUBER / Bořivoj NECHVÁTAL (ed.): Královský Vyšehrad, Praha 1992, 113.
20. Rekonstrukce středověkého Vyšehradu (podle Heleny Soukupové). Reprodukce z článku: Helena SOUKUPOVÁ: K problematice Vyšehradu, in: Průzkumy památek XII, 2/2005, 6.
23. Jan Kozel a Michal Peterle z Annaberku: Vyšehrad z panoramatu Prahy, 1562, dřevořez.
Reprodukce z knihy: František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985, 55.
24. Jan Kozel a Michal Peterle z Annaberku: Vyšehrad z panoramatu Prahy, 1562, dřevořez.
Detail. Reprodukce z knihy: František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985, 55.
25. Jan Willenberg: Výřez z pohledu na Prahu, 1601, dřevořez. Reprodukce z knihy: František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985, 59.
26. Jan Willenberg: Výřez z pohledu na Prahu, 1601, dřevořez. Detail. Reprodukce z knihy: František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985, 59.
27. Filip van den Boosche: Výřez z pohledu na Prahu, 1618, mědiryt. Reprodukce z knihy: František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985, 60.
28. Jiljí Sadeler: Výřez z pohledu na Prahu, kolem 1606, mědiryt. Reprodukce z knihy: František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985, 61.
32. Plánek bitvy u Vyšehradu (podle Pavla Choce). Reprodukce z kapitoly knihy: Pavel CHOC: Obléhání Vyšehradu a nová porážka Zikmundova, in: Pavel CHOC: Boje o Prahu za feudalismu, Praha 1957, 319.

VI. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- BRETHOLZ Berthold (ed.) unter Mitarbeit von WEINBERGER Wilhelm (= Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series II.): Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, Berlin 1923
- FRIDRICH Gustav (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, Pragae 1904-1907
- FRIDRICH Gustav (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II, Pragae 1912
- ŠEBÁNEK Jindřich / DUŠKOVÁ Saša (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1, Pragae 1974
- ŠEBÁNEK Jindřich / DUŠKOVÁ Saša (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2, Pragae 1981
- KLICMAN Ladislav (ed.): Monumenta vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Pragae 1903-1998
- VAVŘÍNEK Vladimír (ed.): Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. II., Pragae 1968
- TOMEK Václav Vladivoj (ed.): Registra decimarum papalium, Pragae 1873
- TINGL František Antonín / EMLER Josef (ed.): Liber confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem II., Pragae 1868
- HLAVÁČEK Ivan / HLEDÍKOVÁ Zdeňka (ed.): Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensia annis 1379-1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae, Pragae 1973

- BIRNBAUM Vojtěch: K otázce našich rotund, in: Památky archeologické XXXV, 1926/1927, 167-185
- BLÁHOVÁ Marie: Přibíka Pulkavy z Radenína Kronika Česká, in: BLÁHOVÁ Marie (ed.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 572-580
- BLÁHOVÁ Marie: Založení vyšehradské kapituly ve středověké historiografii, in: HUBER Jiří / KOTOUS Jan / NECHVÁTAL Bořivoj (ed.): Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla, Kostelní Vydří 2001, 13-29

- BOHÁČ Zdeněk: K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie, Československý Časopis Historický 16, 1968, 571-584
- BOHÁČ Zdeněk: Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, in: Československý Časopis Historický 21, 1973, 369-388
- BOHÁČ Zdeněk: Patrocinia v Čechách v době předhusitské a barokní, in: HLEDÍKOVÁ Zdeňka / POLC Jaroslav Václav: Pražské arcibiskupství 1344-1994, Praha 1994, 164-178
- BOHÁČ Zdeněk: Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát, Praha 2001
- BORKOVSKÝ Ivan: Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců, Praha 1965
- CIBULKA Josef: Český řád korunovační a jeho původ, Praha 1934
- CIBULKA Josef: Václavova rotunda svatého Víta. Rozšířený zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku, Praha 1933
- CRUGERIUS Georgius: Majales Triuphi: Romano catholicae fortitudinis celebranti etiam hodie a posteris plsnensium, Ltomisslii 1669
- ČIHÁKOVÁ Jarmila / DRAGOUN Zdeněk / PODLIŠKA Jaroslav: Pražská sídelní aglomerace v 10. a 11. století, in: POLANSKÝ Luboš / SLÁMA Jiří / TŘEŠTÍK Dušan (ed.): Přemyslovský stát kolem roku 1000, Praha 2000, 127-146
- ČORNEJ Petr: Velké dějiny zemí koruny České, svazek V. 1402-1437, Praha 2000
- DENKSTEIN Vladimír: Někdejší vyšehradský lustr z roku 1129. První středověký korunovační lustr zvaný „Koruna“, in: HUBER Jiří / NECHVÁTAL Bořivoj (ed.): Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092), Praha 1992, 83-92
- DOLÍNEK Vladimír / DURDÍK Jan: Historické zbraně, Praha 2008
- DOLÍNEK Vladimír: Palné zbraně, Praha 2004³
- DRAGOUN Zdeněk / TRYML Michal: Předběžné výsledky archeologického výzkumu kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech (Praha 8), in: RICHTER Miroslav (ed.): Středověká archeologie a studium počátků měst: Sborník příspěvků přednesených na celostátní konferenci středověkých archeologů v Hradci Králové, 22.-27. září 1975, Praha 1977, 220-224
- DRAGOUN Zdeněk: Praha 885-1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře, Praha 2002

- DROBNER Hubertus R.: Der heilige Pankratius. Leben, Legende und Verehrung, Paderborn 1988
- DROBNER Hubertus R.: Die Anfänge der Verehrung des römischen Märtyrers Pankratius in Deutschland, in: Römische Quartan Schrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte 82, 1987, 76-98
- DUFKOVÁ Marie: Fantastický svět na vyšehradské dlažbě, in: HUBER Jiří / KOTOUS Jan / NECHVÁTAL Bořivoj (ed.): Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla , Kostelní Vydří 2001, 57-73
- DURDÍK Jan: Husitské vojenství, Praha 1953
- FIALA Zdeněk: Die Organisation der Kirche im Přemyslidenstaat des 10.-13. Jahrhundertts, in: GRUS František / LUDAT Herbert (ed.): Seidlung un Verfassung Böhmens in der Frühzeit, Wiesbaden 1967, 133-143
- FROLÍK Jan: Pražský hrad v 9. a 10. století, in: SOMMER Petr (ed.): České země v raném středověku, Praha 2006, 175-192
- FROLÍK Jan / SMETÁNKA Zdeněk: Archeologie na Pražském hradě, Praha / Litomyšl 1997
- FROLÍK Jan (ed.): Nejstarší architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů, Praha 2000
- GUTH Karel: České rotundy, in: Památky archeologické XXXIV, 1924/1925, 113-188
- HÁSKOVÁ Jarmila: Vyšehrad ve výpovědi nejstarších přemyslovských mincí, in: NECHVÁTAL Bořivoj / HUBER Jiří / KOTOUS Jan (ed.): Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Kostelní Vydří 2007, 86-102
- HEROUT Jaroslav: Staletí kolem nás, Praha / Litomyšl 2001⁵
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Katedrála v českých dějinách, in: MERHAUTOVÁ Anežka (ed.): Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. letům výročí založení, Praha 1994, 7-15
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Kulturní prostředí vyšehradské kapituly na počátku 13. století, in: HUBER Jiří / NECHVÁTAL Bořivoj (ed.): Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092), Praha 1992, 93-103

- HOMOLKA Jaromír: Ráno a večer. Počátek korunovačního ceremoniálu podle řádu Karla IV., in: NODL Martin / SOMMER Petr / DOLEŽALOVÁ Eva (ed.): Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, Praha 2004, 169-188
- HUISMAN A. Z.: Die Verehrung des heiligen Pancratius in West- und Mitteleuropa, Haarlem 1939
- CHOC Pavel: Obléhání Vyšehradu a nová porážka Zikmundova, in: CHOC Pavel: Boje o Prahu za feudalismu, Praha 1957, 310-322
- JANÁČEK Josef: Vyprávění o Vyšehradu, Praha 1964
- KADLEC Jaroslav: Dějiny katolické církve II., Olomouc 1993³
- KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin 1, Praha 1991
- KALISTA Zdeněk: Karel IV. Jeho duchovní tvář, Praha 2007²
- KAŠIČKA František / NECHVÁTAL Bořivoj: Otonská architektura na Vyšehradě a její rekonstrukce, in: Umění 24, 1976, 429-435
- KAŠIČKA František / NECHVÁTAL Bořivoj: Vyšehrad a Karel IV., in: Staletá Praha IX, 1979, 103-125
- KAŠIČKA František / NECHVÁTAL Bořivoj: Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985
- KAVKA František: Karel IV. Historie života velkého vladaře, Praha 2002
- KLUČINA Petr: Třicetiletá válka. Obraz doby 1618-1648, Praha / Litomyšl 2000
- KLUČINA Petr: Zbroj a zbraně. Evropa 6.-17. století, Praha / Litomyšl 2004
- KONEČNÝ Lubomír Jan: Románská rotunda ve Znojmě, Brno 2005
- KOWALSKI Jan Wierusz: Encyklopedie papežství, Praha 1994
- KRABICE z WEITMILE Beneš: Kronika Pražského kostela, in: BLÁHOVÁ Marie (ed.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 173-268
- KRÁSL František / JEŽEK Jan: Sv. Vojtěch. Druhý biskup pražský. Jeho klášter i úcta u lidu, Praha 1898
- KRZEMIÉŃSKA Barbara: Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. Století, Praha 1999²
- KUBÍN Petr: Svatý Pankrác – strážce vstupu na Vyšehrad. Římský světec v Praze, in: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, DOLEŽALOVÁ Eva / NOVOTNÝ Robert / SOUKUP Pavel, Praha 2004, 114-123
- KUBÍN Petr: Vyšehrad jako český Řím, in: Teologické texty 12, 2/2006, 73-75
- KUBÍNOVÁ Kateřina: Imitatio Romae. Karel IV. a Řím, Praha 2006

- Letopis tzv. Kanovníka vyšehradského, in: BLÁHOVÁ Marie (ed.): Pokračovatelé Kosmovi, Praha 1974, 38-74
- LÍVA Václav: Bouře nad Prahou aneb Švédové před Prahou a v Praze roku 1648, Praha 1948
- LORENC Vilém: Nové Město pražské, Praha 1973
- MENCL Václav / BENEŠOVSKÁ Klára / SOUKUPOVÁ Helena: Předrománská a románská architektura v západních Čechách, Plzeň 1978
- MENCL Václav: Panské tribuny v naší románské architektuře, in: Umění XIII, 1965, 29-62
- MERHAUTOVÁ Anežka / TŘEŠTÍK Dušan: Ideové proudy v českém umění 12. století, Praha 1985
- MERHAUTOVÁ Anežka / TŘEŠTÍK Dušan: Románské umění v Čechách a na Moravě, Praha 1984²
- MERHAUTOVÁ Anežka: Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě, Praha 1966
- MERHAUTOVÁ Anežka: Nejstarší česká sakrální architektura, in: SOMMER Petr (ed.): České země v raném středověku, Praha 2006, 154-160
- MERHAUTOVÁ Anežka: Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971
- MERHAUTOVÁ Anežka: Raně středověké období, in: MERHAUTOVÁ Anežka (ed.): Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. letům výročí založení, Praha 1994, 13-15
- MERHAUTOVÁ Anežka: Románská architektura v Čechách, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, CHADRABA Rudolf / KRÁSA Josef (ed.), 45-73
- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ Anežka: Einfache mitteleuropäische Rundkirchen. Ihr Ursprung, Zweck, und ihre Bedeutung, Praha 1970
- NECHVÁTAL Bořivoj: K archeologickému poznání baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě, in: NECHVÁTAL Bořivoj / HUBER Jiří / KOTOUS Jan (ed.): Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Kostelní Vydří 2007, 243-278
- NECHVÁTAL Bořivoj: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum, Praha 2004
- NECHVÁTAL Bořivoj: Rotunda sv. Martina na Vyšehradě, in: NEKUDA Vladimír / MĚŘÍNSKÝ Zdeněk / KOUŘIL Pavel (ed.): Archaeologia historica 30, 2005, 351-358
- NECHVÁTAL Bořivoj: Vyšehrad a archeologie, in: HUBER Jiří / NECHVÁTAL Bořivoj (ed.): Královský Vyšehrad, Praha 1992, 112-141

- NECHVÁTAL Bořivoj: Vyšehrad, Praha 1976
- NOVOTNÝ Václav: České dějiny. Dílu I., část II., Od Břetislava I. do Přemysla I., Praha 1913
- NOVÝ Rostislav: Český král Vratislav II., in: HUBER Jiří / NECHVÁTAL Bořivoj (ed.): Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092), Praha 1992, 11-25
- OLMEROVÁ Helena: Stavební historie pražského kostela sv. Pankráce, in: Umění XXIV, 1976, 359-369
- OPAČIČ Zoë: Emauzský klášter a Nově Město pražské: slovanská tradice, císařská ideologie a veřejný rituál v Praze 14. století, in: BENEŠOVSKÁ Klára / KUBÍNOVÁ Kateřina (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Soubor statí věnovaných znovuotevření chrámu Panny Marie a sv. Jeronýma benediktinského kláštera Na Slovanech. Opatství Emauzy 21.4.2003, Praha 2007, 32-60
- OSWALD Friedrich / SCHAEFER Leo / SENNHAUSER Hans Rudolf: Vorromanische Kirchenbauten, München 1966
- PÍŠA Vladimír: O vývoji Prahy v raném feudalismu, in: Staletá Praha I, 1965, 19-65
- PÍŠA Vladimír: Rotunda sv. Pankráce v Praze, in: Staletá Praha VIII, 1978, 155-164
- PÍŠA Vladimír: Výstavba metra a ochrana památek – dosavadní výsledek a zkušenosti, in: Staletá Praha X, 1980, 56-81
- PLESZCZYŃSKI Andrzej: Vyšehrad. Rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu, Praha 2002
- POCHE Emanuel: Prahou krok za krokem, Praha 2001³
- Přibík z RADĚNÍNA, řečený PULKAVA: Kronika Česká, in: BLÁHOVÁ Marie (ed.): Kroniky doby Karla IV, Praha 1987, 269-439
- PSÍKOVÁ Jiřina: Příspěvky k diplomatice vyšehradských listin 12. století, in: Archivum Trebonense, 1973, 1-43
- RICHTER Václav: O účelu československých rotund, in: Český Časopis Historický XLII, 1936, 237-285, 453-483
- RULÍŠEK Hynek: Postavy, atributy, symboly. Slovník křesťanské ikonografie, Hluboká nad Vltavou 2005
- SOMMER Jan: Gotické kostelíky ve východní části Prahy, in: Staletá Praha XX, 1990, 84-96

- SOMMER Petr: Der Grundstein der Rundkirche von Levý Hradec, in: KUBKOVÁ Jana (ed.): Život v archeologii středověku, Praha 1997, 586-595
- SOUKUPOVÁ Helena: K problematice Vyšehradu, in: Průzkumy památek XII, 2/2005, 3-54
- ŠKABRADA Jiří: Konstrukce historických staveb, Praha 2006
- ŠMAHEL František: Husitské Čechy, Praha 2001
- TOMEK Wacslav Wladiwoj: Dějepis města Prahy. Díl IV., Praha 1879
- TŘEŠTÍK Dušan / MERHAUTOVÁ Anežka: České insignie a kamenný trůn, in: WIECZOREK Alfred / HINZ Hans-Martin (ed.): Střed Evropy okolo roku 1000, Praha 2002, 323-324
- TŘEŠTÍK Dušan: Počátky Přemyslovců, Praha 1997
- TŘEŠTÍK Dušan (ed.): Kosmova kronika česká, Praha / Litomyšl, 2005⁷
- VACEK František: Vyšehrad v době knížecí, in: Method 30, 1904, 21-33
- VANÍČEK Vratislav: Sakralita české panovnické hodnosti, dynastie Přemyslovců a Vyšehradu v proměnách christianizace a středověké modernizace, in: NECHVÁTAL Bořivoj / HUBER Jiří / KOTOUS Jan (ed.): Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Kostelní Vydří 2007, 17-59
- VANÍČEK Vratislav: Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092-1140, Praha / Litomyšl 2007
- VANÍČEK Vratislav: Vratislav II. (I.) První český král. Čechy v době evropského kulturního obratu v 11. století, Praha 2004
- VÁVRA Josef: Kostel sv. Pankracia před Vyšehradem, in: Blahověst XXXVII, 1887, 571-574
- VAVŘINEC z BŘEZOVÉ Václav: Husitská kronika a Píseň o vítězství u Domažlic, Praha 1979
- VIDMANOVÁ Anežka (ed.): Jakub de Voragine: Legenda Aurea, Praha 1998²
- VONDRUŠKA Isidor: Životopisy svatých I, Praha 1930
- WAGNER Eduard / DURDÍK Jan / DROBNÁ Zorošlava: Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské, Praha 1956
- WIHODA Martin: Morava v 10. století, in: SOMMER Petr (ed.): České země v raném středověku, Praha 2006, 53-73
- WIMMER Otto / MELZER Hartman / GELMI Josef: Lexikon der Namen und Heiligen, Innsbruck / Wien 1988

- ZLÁMAL Bohumil: Svatí Cyril a Metoděj, Řím 1985
- ŽEMLIČKA Josef: Čechy v době knížecí (1034-1198), Praha 2007²

VII. SEZNAM ZKRÁCENĚ CITOVANÉ LITERATURY

CDB I - Gustav FRIDRICH (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, Pragae 1904-1907

CDB II - Gustav FRIDRICH (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II, Pragae 1912

CDB V/1 - Jindřich ŠEBÁNEK / Saša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1, Pragae 1974

CDB V/2 - Jindřich ŠEBÁNEK / Saša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2, Pragae 1981

MVB V/II - Ladislav KLICMAN (ed.): Monumenta vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Pragae 1903-1998

RBMV - Vladimír VAVŘÍNEK (ed.): Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. II., Pragae 1968

RDP - Václav Vladivoj TOMEK (ed.): Registra decimarum papalium, Pragae 1873

LC II - František Antonín TINGL / Josef EMLER (ed.): Liber confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem II., Pragae 1868

PVAP - Ivan HLAVÁČEK / Zdeňka HLEDÍKOVÁ (ed.): Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensia annis 1379-1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae, Pragae 1973

KOSMAS 1923 - Berthold BRETHOLZ (ed.) unter Mitarbeit von Wilhelm WEINBERGER (= Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Germanicarum, Nova series II.): Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, Berlin 1923

KOSMAS 2005 - Dušan TŘEŠTÍK (ed.): Kosmova kronika česká, Praha / Litomyšl, 2005⁷

History and building development of the St. Pancras church in Prague

The revelation of the bottom of the St. Pancras Romanesque rotunda during the development of the Prague underground Line C meant completely a new chapter for this building. This “small-town church“ became the main theme for many scholars and explorers, because its creation is absolutely related to the rise of Vyšehrad, an important center of the Czech state at the turn of the 11th and 12th century, and the St. Pancras patronage undoubtedly refers to the meaning of Vyšehrad being built as Czech Rome. Even though Czech princes moved back to the Prague Castle and the St. Pancras changed just to a suburban church, it became a part of some important events in Czech history, whether we mean the battle in 1420 or the siege of Swedish armies during 1648.

St. Pancras, rotunda, church, Vysehrad, Czech Rome.